

Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi

ARKEOLOJİ-RÖLÖVE-RESTORASYON
EPIGRAFI-ANTROPOLOJİ-MÜZİK-TİYATRO
TEOLOJİ-FOLKLOR

İÇİNDEKİLER

Sayı : 16

YIL: 2001 -2002

İstanbul 2002

Sahibi ve Yazı

İşleri Müdürü : Enis KARAKAYA

Sanat Yönetmeni : Tolunay TİMUÇİN

Teknik Müdür : Ahmet AKMAN

Koordinatör : Haluk KARGI

Haber Sorumlusu : Haluk ÇETİNKAYA

Yayın Kurulu : Dr. Şebnem AKALIN

Dr. Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU

Enis KARAKAYA (M. A)

Doç. Dr. Üzlifat (Canav) ÖZGÜMÜŞ

Dr. Ferudun ÖZGÜMÜŞ

Danışmanlar : Prof. Dr. Semavi EYİCE

Prof. Dr. Ara ALTUN

Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM

Prof. Dr. Baha TANMAN

Doç. Dr. Hüsamettin AKSU

* Bu sayının hakemleri yayın kurulu üyeleridir.

Sayfa Düzeni : Ahmet AKMAN 0 535 494 76 50

Baskı : Düzey Matbaa 0 212 613 40 41

İRTİBAT : Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU

İ. Ü Edebiyat Fakültesi

Sanat Tarihi Bölümü

34459 Beyazıt / İstanbul

İRTİBAT Tel : 0 212 455 57 00 / 15734

0 212 516 18 10

0 535 473 69 32 (Enis)

E-POSTA : sanattarihidergisi@yahoo.com

WEB : www.sanattarihi.com.tr.tc

Kapak : İznik çinisi XVI. yüzyıl ikinci yarısı
(Fotoğraf Ahmet AKMAN)

* İstanbul'da Seyir Yerleri ve Bazı Tiyatrolar
Hakkında Notlar

Prof Dr. Semavi EYİCE 2-14

* Şifa Tasları

Deniz ÇALIŞIR (M.A) ..... (15-25)

* İbrik Formundaki Kandiller

Doç. Dr. Nebi BOZKURT 26-27

* İvriz Ambar Deresindeki Manastır Kalıntıları

Hatice ÖZYURT ÖZCAN (M.A) 28-31

* Osmanlı Yaşamında Bohçaların Yeri

Şule NURENGİN BEKSAÇ (M.A) 32-34

* Bizans Ayazmaları (Bir Deneme)

Enis KARAKAYA (M.A) 35-45

* Karakilise 7.8 Şiddetindeki Depreme Dayandı

Yahya AKTAR 46

* Blakherna Sarayı ve Kilisesi

Gustave SCHLUMBERGER

Çev. Bekir TOSUN..... 47-64

* Zafetlerin ve Ölümlerin Çağrısı Yaşamın Pırlıltısı:
Büyük Göçler Devri Sanatı Üzerine

Doç. Dr. Engin BEKSAÇ 65-71

* Bursa'nın Aksu Köyünde Sultan II. Abdülhamid
Çeşmesi

Dr. Doğan YAVAŞ..... 72-73

* İstanbul'daki Antik Bonos Sarayı Hakkında Bazı
Notlar

Dr. Ferudun ÖZGÜMÜŞ 74-75

* Bir Din Olarak Şintoizm'in Gelişim Süreci

Dr. Kürşat DEMİRCİ 76-79

Dergide yayımlanan makalelerin sorumlulukları yazarına
aittir. Kaynak gösterilmek kaydı ile yararlanılabilir.

BLAKHERNA SARAYI VE KİLİSESİ (*)

Gustave SCHLUMBERGER
(çev. Bekir TOSUN)

4 Mayıs 1879 tarihinde, bir bilim adamının eşliğinde Haliç kıyısına inmek üzere Pera (Beyoğlu) tepesinden ayrıldık. Amacımız bir zamanların ünlü Blakhernai Sarayı'nın bulunduğu yere gitmek, daha sonra da 15 asır boyunca İstanbul'u kara tarafından koruyan olan sur boyunca dolaşmaktı. Ortaçağ Bizans'ını yetkin şekilde bilen, Bizans İmparatorluğu'nun başşehrinin eski yapıları hakkında yazılmış olan eserin (1) yazarı olan Dr. Paspatis bize kılavuz olmak lutfunda bulunmuştu.

Bu sevimli bilim adamı o muhteşem duvarın en az bilinen ve en çok ilgi uyandıran parçalarından birini, o ücra mahallelere yaptığı çok sayıdaki yorucu ziyaret sonucunda Ortaçağ'daki topografik durumunu aşağı yukarı saptamayı başardığı bir parçayı bize gezdirmek üzere bir gününü bize ayırmaya razı olmuştu. Sadece beş kişiydik. Hepimiz Bizans'a ait duyacağımız şeyler için meraklanıp tutuşuyoruz. Bin yıldan fazla bir süre boyunca birçok önemli olaya tanık olup, Rum ve Avrupalı yazarlar tarafından sık sık bahsi geçtiği halde, bugün adeta bir giz olan o yerleri görmek için kabımıza sığamıyorduk.

Yeni Cami'nin önündeki büyük köprüye indik ve Eyüp Mezarlığı'nın son kısımlarına varmadan önce birçok iskeleğe uğramak suretiyle Haliç'te ve ulaşımı sağlayan küçük buharlı gemilerden birine bindik. Ünlü Fener'in önüne geliyoruz. Aziz Germenos banliyösünün bir başka biçimi olan bu mahalle, eski Fener beyleriyle devlet adamlarının beşiğidir. Balat iskelesinde gemiden inip, Musevî mahallesinden geçtik. Burası, ilk sultanların döneminde Türk hükümetine saygı telkin etmeyi başaran bir ırkın bugün soyunu yitirmiş devamcılarını barındırıyor. İstanbul Musevîleri hayret veren kirliliklerini ve bundan daha önemlisi cehaletlerini saklıyorlar...

Dr. Paspatis, Azizlerden Markus ve Petros adlarına adanmış olan Bizans'ın ünlü bir eski kilisesinden bozma basit görünümlü bir camiyi gösteriyor. Galvius ve Kandidus adlarındaki iki din adamının V. yüzyılda Kudüs'ten getirdikleri Meryem'in elbiseleri "*Himation* veya *Maphorion* adı altında büyük bir saygı gösterilerek önceleri burada korunmuştur. İstanbul'un düşmesine

neden olan son savaş toplantılarından biri burada yapılmıştır. Kilisenin eski *peribolos*'u içinde, sokağın ortasında iki tane kulübenin arasında taşan geniş bir havuz bulunuyor; bu büyük bir vaftiz teknesi olup, misyonerler tarafından Hıristiyanlaştırılan Barbar krallarıyla onun uyuğundan olanlar, yeni dinin gösterdiği doğru yolu bulup, Hak yoluna varmak üzere imparatorluğun ilk yüzyıllarında bunun başına gelirlerdi (2).

Şimdi Ayvansaray'ı geziyoruz. Burası tam olarak, ziyaretimizin başlıca hedeflerinden birini teşkil eden eski ve ünlü Blakhernai mahallesinin yeridir. İmparator Herakleios'un yaptırdığı bu kara taraftaki sur parçasıyla Haliç arasında sıkışmış bulunan bu köşede, tarih yazarlarının sık sık adını andıkları

Resim 1: Gustave Schlumberger

Bizans'ın büyük Blakhernai veya Blakherna Sarayı ile aynı ada sahip olan kilise bulunmaktaydı. Zaten bunun yanı başındaki Balat (Palatium) mahallesi, adıyla imparatorun buradaki konutunun varlığını anımsatmaktadır. Ayvansaray'a, eski Avcı kapısının (Tou Kynigou = Kinegon kapısı) bulunduğu yerden giriyoruz. Bizans imparatoru Belgrad ormanında yabani hayvanları avlamak üzere beraberindekilerle birlikte yola çıktığında bu kapıdan geçirdi. Kırılmış durumdaki zafer perisini (nike) betimleyen alçak kabartma (rölyef) bir taş buradaki duvarın içine yerleştirilmiştir. Bu yapıt çöküş devri sanatının bir ürünü olmakla beraber, yine de elbise kıvrımlarının yapılarında bir ustalık göze çarpar (3).

Sahilden uzaklaştıkça arazi hızla yükseliyor. Basit görünümü bir kapının eşiğini aşınca, biraz önce geçtiğimiz mahallelerle birden ve hoş bir çelişki oluşturacak şekilde ilkbahar yeşilliği ile parıltı saçan, bin çeşit nefis koku içinde geniş ve sevimli bir bahçeye giriyoruz. Bahçenin sonunda, sık çınarlar ve serviler arasında yükselen bir kilisecik görüyoruz. Bu, oldukça eski bir yapı olup, suyu bol bir pınarın kaynadığı mahzenin üzerine kurulmuştur. Kubbesinin yüzeyi de yeni olan bir fresko resimle kaplanmıştır. Bu muazzam resim Panagia Meryem ile Allah'ın oğlunu (İsa) betimlemektedir. Etrafta, sarmaşıkla örtülü, yarı-yarıya yıkılmış bir takım duvar parçaları yükseliyor; suru her taraftan saran Türk evleri, servilikler ortasında kırmızı veya koyu renkteki çatılarını sergileyip biraz ileride bulunan sura siper oluyolar.

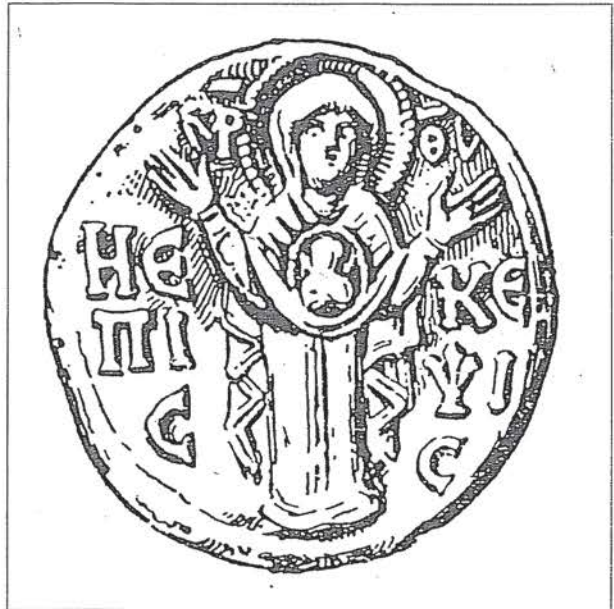
Bugün kalabalık bir grup insanın pazar günlerinde içinde topladığı bu bahçe, imparatorluğun en saygın kilisesi olan Blakhernai Meryem Kilisesi'nin tam üzerine inşa edilmiştir. İşte, İstanbul'un Rumları on asırdan fazla bir süre boyunca Panagia Blakhernaitissa'nın kudretli koruma gücüyle kutsanmak için buraya gelirdi.

Sarayın tam karşısında bulunan Blakhernai Kilisesi imparatorun özel kilisesi haline gelmişti. İmparatorlar, imparatoriçeler ve Bizans sarayı ileri gelenlerinin bir çoğu dinî törenlerini burada düzenlerlerdi. Buradaki ayazmaya mahzenden hâlâ kaynayan o kutsal pınara Pulkheria'dan Konstantinos Dragases'e kadar pek çok imparator ve imparatoriçe mutlaka dalıp çıkmıştır. V. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar İstanbul halkı veya İstanbul'a gelen gezginlerden ziyaret etmemiş biri yoktur. Porphyrogennetoslar'ın muazzam başkentindeki hiç bir kilise bunun kadar ziyaret edilmemişti. Meryem'in yıpranması mümkün olmayan giysisi "himation" veya "Maphorion" ilk önceleri burada duruyordu. Bu

ünlü elbise I. Leon devrinde 469'da Kudüs'te oturan dindar bir Musevî kadının evinde bulunup önce Aziz Petros ve Markos Kilisesi'ne emanet edilmiştir. Bu elbise Romanos Lekapenos, Bulgarlar ile Slavonlar'ın Çarı vahşi Simeon ile görüşmeye gittiği zaman "Bakire Meryem'e olan inancı miğfer yerine geçtiği için hiç bir okun delemeyeceği bir zırh olarak kabul edildiği için onu giymekten çekinmemiştir".

Blakhernai Meryemi'nin betimi İstanbul'un tılsımı özelliğine sahipti. Genellikle alışlagelen dua eder durumda ellerini kaldırmış kendisinin sevgili ve dindar şehri lehine oğluna yalvarır bir halde, haçı kuşatan ışıktan hâle altında İsa'nın başını temsil eden iri bir madalyon arkasında çoğunlukla göğsü gizli olarak, cepheden görünen betimleri (4) X. yüzyıldan itibaren imparator adına basılmış sikkelerde görülür. O tarihten sonra paralar üzerinde o derece benzeyen hiç bir betime rastlanmaz. Zoe'nin kocası olan Konstantinos Monomakhos adına basılmış az sayıdaki sikkenin arka yüzünde, kesin olmamakla birlikte Panagia Blakhernaitissa'nın yazılı adı ve betimi vardır.

Lâtinler'i yenip, imparatorluğu ihya eden Mikhael Palaiologos'un altın sikkelerinin üzerinde Blakhernai Meryemi, evlat edindiği şehrin surlarının ortasında ayakta durur vaziyette betimlenmiştir. Kuleler, mazgallar kaba bir şekilde resmedilmiş olmakla beraber,

Resim 2: Blakhernai Meryemi tasvirli sikke (İstanbul Arkeoloji Müzeleri, env. nr. 360)

yine de kolaylıkla seçilebilirler. İsa'nın annesinin (Theotokos Meryem) açılmış olan kolları, İstanbul surunu barbar Lâtinler'in tekrarlanabilecek iğrenç saldırılarına karşı korur gibidir.

Aynı durum mühürler için de geçerlidir. Bizans'ın ancak bugünlerde incelenmeye başlanan ve imparatorluğun tamamında olduğu gibi, İstanbul'da imparatorun en basit kişiye kadar herkesin özel veya genel mektuplarını mühürlemek için kullandıkları bu kurşun mühürlerin ön yüzleri üzerinde Blakhernai Meryemi'nin betimleri kadar sık rastlanan dinsel ve kutsal bir tiplemesini bulmak olası değildir.

Görülüyor ki, Bizans yaşamında bu kilise kadar önemli yer tutan hiç bir dinî bina yoktur, eğer "Büyük Kilise" diye anılan Ayasofya, Doğu ruhanî dünyasının başı, Ortodoks patriklerinin makamıysa, daha küçük fakat aynı derecede zengin ve görkem dolu olan Blakhernai Meryem Kilisesi imparatorun özel kilisesi, saldırganları geri püskürtüp İstanbul'u koruyucu elbisesi içinde kanatları altına alan kutsal Meryem ikonasının bulunduğu yeri.

Herakleios devrinde, 626'da, Avarlar, imparatorluğun zayıf düşmesinden yararlanarak Üsküdar'ı ele geçirmiş olan Khosroes'in uyuğundan olan İranlılar ile elbirliği ederek "Tanrı tarafından korunan şehri" gelip kuşatmışlardı. Doğu Roma İmparatorluğu'nun başşehrine barbarların yaptığı ilk saldırıydı. Tehlike çok büyük olduğundan İstanbullular tutsak olmak üzereydiler. Fakat Patrik Sergios, ardında büyük bir rahipler heyeti, surları törenle dolaşarak barbar ordusuna Blakhernai Meryemi'nin "muhteşem betimini" gösterdi. Bozkırların çocukları korku içinde başlarını çevirdiler. "Birçokları görünmeyen bir tirendazın okları altında yok oldular". Bu dramın son perdesi mükemmel bir şekilde geçti. Kaan, yani Avarlar'ın prensi, hedefine ulaşmak için her türlü özveriye göstererek Haliç'in sonunda kayıkları birbirine bağlayarak bütün yandaşlarını üzerine yığmış, İstanbul'un büyük limanına girerek İranlılar ile birleşmek istiyordu. Rumlar'ın kendi işaretleri yerine, yaptıkları sahte işaretlere kanarak tam bir yenilgiye uğradı. Aynı zamanda hem kurallara uygun, hem de esrarengiz bir dövüş gerçekleşti. Tarih yazarlarının dediği gibi; "Gerçekten İsa'nın annesi yayları geriyor, kalkanları siper ediyor, okları atıyor, kılıçları körletiyor, gemileri ters yüz edip batırıyor, böylece barbarları yerin dibine sokuyordu (5).

Büyük bir kıyım oldu ve kaan, o "aşağılık" kuşatmayı bırakıp savaş aletlerini yakmaya ve kırılan orduyu kuzeye doğru kaçmaya mecbur kaldı. Dindar Bizanslılar, Meryem'in çocukları, bu doğaüstü olayları Meryem'in yalnız başına başardığına inandılar. Kuşatılmış şehir halkının kendisine gösterdiği kutsal resmin etkisi altında kalan kaanın, "surların üzerinde şık giyimli bir kadının dolaştığını gördüm" diye fısıldadığını duyulmuştu. Kaanın askerleri de, bir prensesin, hadımlarla birlikte Blakhernai kapısından çıktığını görmüşlerdi. Onların düşüncesine göre, bu "krallarına barış sunmaya gelen imparatoriçe" idi. Önce O'nun geçmesine göz yummuşlar, fakat biraz sonra büyülenmiş bir halde onu Eski Kayalar'a kadar izlemişlerdi. Düşman askerleri onun yanına vardıklarında o bir gölge gibi yok olmuştu.

Kaanın ardındaki gözden kaybolduktan sonra, içgüdüsel bir hareketle halk, o zamanlar kırık ve sur dışında bir mahalle olan Blakhernai'ya akın etti. Orada bu kahramanca olayın son ve en yüce kısmı gerçekleşmişti. İsa'nın annesinin kendi kavmi için bizzat çarpıştığı bu yerde Meryem Kilisesi bulunmaktaydı. Bizanslılar Avarlar'ın dehşetine rağmen o kutsal kilisenin sağlam kaldığını görünce şaşırıldılar. "Şayet bir ressam bizim galibiyetimizi resmetmek istiyorsa İsa'nın annesi Meryem'in betimini gözü önünde bulundurmakla yetinsin" sözünü Bizanslılar zevkle yineliyorlardı. Rum kilisesi hâlâ İstanbul'un kurtuluş günü olan büyük perhizin beşinci haftasının Cuma günü bu mucizeyi kutlar.

Mahzenin bir ucunu süsleyen freskonun üzerine yeni yazılmış uzun bir kitâbe Sonsuz İlahi'nin (Akathistos Hymnos) ilk mısramın kopyasından ibarettir. Bugün hâlâ tüm Rum dünyası içinde ünlü olan bu dinî kaside Pisides tarafından "Çok Aziz Bakire" şerefine düzenlenmiştir ve özel gününde Ortodoks Kiliselerinin hepsinde söylenir.

Tarih yazarları, Blakhernai Kilisesi'nin tanık olduğu parlak törenlerle ünlü taçlandırma âyinlerini, büyük alaylar halinde gelip dinî törenlerde ön sırada görev alan pekçok imparator ve imparatoriçenin gelip gidişini, kıymet biçilmez mücevherler değerinde olan içinde bulundurduğu kutsal kalıntıları anlatmanın gerekli olduğunu söylerler.

Arap akıncılarının eline düşmek tehlikesinden kurtarmak amacıyla Herakleios'un Kudüs'ten aldığı "Kutsal Haç" 635 yılında Blakhernai Kilisesi'ne getirilmiş ve orada Patrik Sergios tarafından törenle teslim edilmişti.

1204'te Blakhernai Meryem Kilisesi'ni bir Lâtin Kilisesi haline çeviren Batılı savaşçılar burada Aziz Ioannes'in kolları ile bugün Venedik hazinesinde bulunan diğer kutsal kemikleri alıp götürmüşlerdi. İstanbul'un tüm binaları gibi birçok kez yanmış, fakat her seferinde eskisinden daha muhteşem bir şekilde yeniden yapılmıştı. Son kez 29 Kânunusani 1434'te V. Ioannes Palaiologos devrinde, Bizans'ın felaketinden 20 yıl önce büyük bir yangın bu kiliseyi tepeden tırnağa harap etmiş ve bu, tarihçi Phrantzes'in dediğine göre uğursuz bir belirti olarak kabul edilmişti. Zaman çok kötüydü ve bu yüzden yüce tapınak yeniden yapılmalıydı. Bu, kutsal betime karşı olan saygının azalmış olmasından değil, hazinenin boşalmış ve büyüklerin fakirleşmiş olmasından dolaydı.

Bununla beraber inşaatın başlamış olması, fakat Türk fetihlerinin başlayıp her şeyi yarıda bırakmış olması muhtemeldir. Ellerine geçen kiliselerin yerinde cami yapmak alışkanlığında olan Türkler'in niçin bu kilisenin yerine de cami yapmadıkları belli değildir. İstanbul'un düşmesinden 80 yıl sonra Gyllius, Blakhernai Kilisesi'nin yıkıntılarını görmüştü (6). Ondan sonra hepsi zamanla yıkılıp yerle bir oldu. Oradaki Türkler kilisenin yıkık duvarları arasında ağlamaya gelen fakir ziyaretçilerden uzun bir süre haraç aldılar. Sonra göçebe çingeneler oraya çadırlarını kurdular. Bugün İstanbul'daki Rum cemaati bu kiliseyi satın almıştır. Her yıl sessiz sedasız yapılan yeni bağışlarla bu ulusal mekân büyümektedir. O ünlü kiliseden ve sahip olduğu pek çok hazineden, altın zeminli mozaiklerin binlercesinin parıltıları ile kıvılcımlanan kemer ve kubbelerden bugün sade bir çatı altına sığınmış olan o kutsal pınardan (ayazma) başka bir şey kalmamıştır. Fakat halkın dinsel saygısı hiç bir devirde azalmamıştır. Buradan çıkan kutsal suyun bin türlü derde deva olduğuna inanılır.

Meryem'in resmiyle elbisesi özel bir tapınağa konulmuştu. Tümü altından ve değerli taşlardan yapılmış bir hücre olan bu yer, bin tane adak eşyasıyla örtülüydü. İçerisine sadece imparatorlar girebilirdi. Hemen hemen her imparator, büyük bir saygı ve kutsiyetin hedefi olan bu kiliseyi herhangi bir şekilde güzelleştirmek için elinden geleni yapmıştı.

Kilisede görev yapan rahipler heyeti, ileri gelenleri, baş papazlar, kadın ve erkek din adamları, bunların yardımcıları, kutsal vazo koruyucuların, okuyucular ve kapıcılar gibi 74 çeşit görev ehlinde oluşuyordu. Bazı yortularda patrik, bütün metropolitler, piskoposlar ve

İstanbul'da oturan çok sayıdaki keşiş alaylar halinde Blakhernai Kilisesi'ne giderdi. İmparator da; asil prensler, sarayın yüksek rütbeli subayları, kayserler, despotlar, grand dükler, protosabaste'lar, magistri'ler ve hassa silahşörleri, Vargue'lere has baltaları omuzlarında, yolu üzerine dizilmiş özel korumalarının çemberi içinde kiliseye gelirdi. İmparator, kilisenin ileri gelenlerinden birinin elinden bir mumla buhurdan alır ve onları apsile kutsal kalıntılar üzerinde gezdirirdi. Âyin bittikten sonra imparatorla patrik birbirlerini öperler ve aynı gösterişli konvoyla saraya gidilirdi.

Buradaki kutsal çeşme "Blakhernai Kutsal Havuzu" nu teşkil ederdi. İmparatorlara uzaktan, yakından ilişkisi olan her şeyi "kutsal" kabul etmek alışkanlık olmuştu. İmparator *Lentium*'u yani sırmalı gömleği giymiş olarak yılda üç kez buraya gider, özel tören ve dualardan sonra havuzun içine üç defa dalardı. Son zamanlarda yapılan oldukça kötü bir anlayışın, kutsal su ellerinden hariçteki vaftiz teknesine akacak şekilde kubbenin altına yerleştirilmiş bulunan eski Meryem betiminin yerine koyulmuştur. İmparator bu tuhaf törene, kürekleri yaldızlı, bandırası erguvanî renkli kutsal bir üç çifte ile giderdi. Yanında yüksek rütbeli üç tane memur, genel yarış subayı, başyazıcı, nöbetçi amir demek olan bir gün önceki *drongaire*, aynı zamanda "hurma ağaçları gibi uzun, iri yarı *varegue*'lerden daha doğrusu *Voering*'lerden bir takım asker yer alırdı. İmparator, kadirgayla Haliç'in iç kısımlarına doğru hızla yol alır, *Skaramangium* denilen, dizlere kadar yırtmaçlı bir tören giysisi giymiş iki sıra patris, *mgistri* ve senatör arasında, kilisenin alt başından karaya ayak basardı. İmparator daha sonra, kesin ve değişmez bir tören sırası görünen bu ricalin önüne yürüyerek kiliseye girerdi. Orada özel bir rahip kendisini kabul eder ve onun önünde gümüştan yapılmış bir buhurdanı sallardı.

Çeşitli törenlerden, Meryem'in elbisesine dinsel saygıyı gösterdikten, apsisi öptükten sonra yüksek tavanlı bir odaya girer, orada sadece hadımların eşliğinde, yıkanma memurları imparatorluk giysisini çıkarır, ona *Lentium*'u giydirebilirlerdi. Sakallı kişiler törenin bu kısmına katılmazlardı. Bundan sonra imparator kutsal yıkanma salonuna götürülürdü. Orada kutsal ikonalara dinsel saygısını gösterdikten sonra yüzme havuzuna (*natatorium*) girerdi. Havuzun suyu baş yıkanma memuru (*Protambataire*) tarafından önceden kutsanmış olurdu. İmparator üç kez daldıktan sonra havuzdan çıkar, mabeyinciler tarafından giydirildikten sonra kiliseden ayrılırdı. Merdivenin altında tören subayı oniki

tane su taşıyıcı dizmiş, bunlar sağ ellerini nazik bir şekilde uzatmışlardır. İmparator bunların her birinin avucuna ikişer altın koyar. İmparator Konstantinos Porphyrogenetos'un Törenler adlı eserinden (7) alınan bu bilgi, rahmetli Bay A. Marast tarafından bir kaç yıl önce "Bizans'a Ait Taslaklar" adı altında yayımlanmış ilgi çekici bir makalede okunabilir. Yazar bu kitabında sıkı bir törenperverliğin zorunlulukları altında bunalıp, bedenlerini budamak veya ortadan kaldırmakla sonuçlanacak bir saray başkaldırısının gerçekleşeceği güne kadar rahat ve huzur yüzü görmeyen zavallı Bizans prenslerinin tuhaf ve başından sonuna kadar resmiyet içinde geçen hayatını oldukça başarılı bir şekilde yaşatmaya çalışmıştır.

Diğer bir takım özel törenlerde, imparatorlar, Blakhernai Kilisesi'nde duyulmamış bir görkem içinde Meryem'in şerefine ünlü gecelemeleri, *Pannyehides* denilen sabaha kadar bütün gece süren eşsiz töreni kutlardı. Saray ve kent halkı bu parlak törenlere katılmak için çıldırıyordu. Herkes oraya gitmek için en süslü giysilerini giyerdi. Orada kendisini göstermek çok önemli bir şey sayılırdı. Şık kadınlardan hiç birinin bu tuhaf toplantıları kaçırdığı görülmemiştir.

Böyle bir gece âyini Mavrikios, Herakleios'un İranlılar'ı yenerek kazandığı Theodosipolis zaferini anmak için 591'de kutlama yapmıştı. Adetler gereği geceyi geçirmek üzere kiliseye gittiğinde, kendisine ve yanındaki rahiplere taş ve küfür savurdular. Maiyetindeki Slavon ve Avarlar'a (manglabite), halkı demir topuzlarla korkutup, kimseyi incitmeden kalabalığı dağıtması için emir verdi. Fakat korumalar asiler tarafından geri püskürtüldü. Kendisi, Patrik Germainos büyük oğlu Theodoros'u cübbesinin altına saklayıp kurtardığı sırada Blakhernai Kilisesi'ne sığındı.

865 yılında, mantıksız bir hükümdar olan III. Mikhail'in devrinde Boğaziçi halkı, o zamana kadar bilinmeyen canavar bir kavmin yaptığı ani bir saldırıyı korku içinde ilk kez gördüler. Bunlar putperest Ruslar, bir başka deyişle "Rhos homicides= insan kanına susamış Rhoslar" dı. Kiev'de Varegue prensleri olan Askold ile Dir'in kumandasında yüzlerce büyük kayıkla İskit denizini geçip gelmişlerdi. Bu barbarlar Tsarigrad'a dehşet saçtılar. Başından beri en ateşli hırslarının amacı İstanbul olan bu insanlara bu adonlar tarafından verilmişti. Şimdiki Tarabya ve Yeniköy semtlerinin bulunduğu bölgeyi aşarak Hierion burnunun diğer tarafına geçtiler ve Boğaz'ın iki yakasını işgal ettiler.

Manastırları yağmaladılar, ellerine geçen esirleri kazığa oturttular, çarpmıha gerdiler, okladılar, keşişlerin başlarını kestiler, kafalarına çiviler sapladılar. Panik o raddeye varmıştı ki, ciddi önlemlere başvurmak gerekiyordu. İmparatora ünlü Patrik Photius Blakhernai Kilisesi'ne gidip orada bütün bir *Pannychide* âyini sırasında Kutsal Bakire'nin yardımını dilediler. Oradan Meryem'in elbisesini (*maphorion*) alıp deniz kıyısına götürdüler. Sahilde diz çöken halkın önünde bu değerli giysiyi (*Photius*) denizin dalgaları içine batırıp çıkardı. Tarih yazarlarının zevkle yinelediklerine göre, deniz ansızın şiddetle dalgalandı. Canavar İskitler'in kayıkları birbirine çarparak parçalandı, büyük âfetten kurtulan bir kaç putperest Blakhernai Kilisesi'ne koşup, kendilerini vaftiz ettirdiler. İşte Rus toprağından Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkentine gelen ilk akının sonundaki bozgun böylece Panagia'nın büyük bir zaferi olmak üzere kabul edilmişti.

Blakhernai Meryem Kilisesi'nin aynı adla anılan saraya bitişik olduğunu söylemiştim. Birkaç duvar parçası, bu iki binayı birbirinden ayıran bahçe duvarındaki kapının yerini bugün kapatmış bulunuyor. Bizans tarihinin en ünlü çehrelerini görmüş olan o muazzam kubbenin altında gerçekleşmiş çok sayıdaki sahnelerden birini düşümdüze canlandırmak o kadar ilgi uyandırıcı ve etkili bir şey olur? Şüphe yok ki, Blakhernai Kilisesi'nin etrafındaki duvarın kapısı Versailles Sarayı'nın merdivenlerinden daha ilgi uyandırıcıdır. Bugün kâh ünlü Voeringler ile, kâh hizmetçilerden ibaret bir kafiyeyle ya da bir saat sonra imparatorun canına kıyacak katili ve selefinin kesilmiş organlarını tiyatronun sahnesine atıracak yeni hükümdarı kodamanların evhamlı bakışlarla arayan papaz ve keşiş sıralarıyla kuşatılmış olarak tahtirevanla imparator geçer. Ertesi gün patrik altın pullarıyla bezeli giysisi içinde titreye titreye saraya koşar; o bilir ki, karanlık bir teolojik buluşmanın ateşine utulmuş bir imparatorun, kendisine ruhunu cehennem azabına sokacak bir itizalle Marmara'nın korkunç bir kayası (8) üzerinde öldürücü bir sürgün hayatının şıklarından birini tercih etmek üzere kendisini çağirtmiştir.

Bugün katil veya azledilmiş bir imparatorun annesi, karısı veya kızları olan bazı prensesler saçları tıraş edilmek, incilerle işlenmiş erguvanî gömleği sırtından alınıp, rahibelerin kara entarileri içinde ölünceye kadar bir manastıra kapatılmak üzere hemen kiliseye sürüklenirler; yarın barbar krallar, yenilmiş generaller,

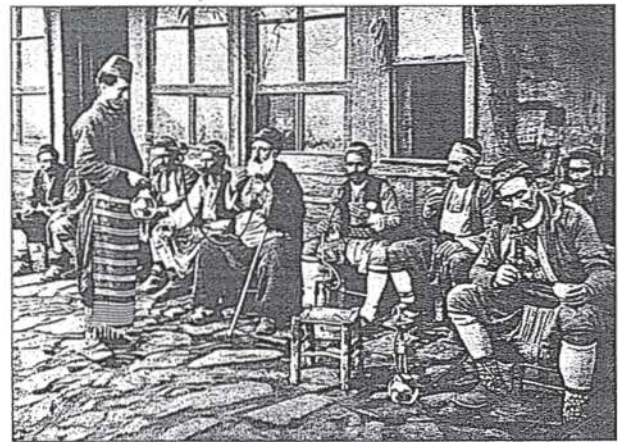
henüz sırtlarında hayvan postları bulunan Avarlar, Bulgarlar, demir telden gömlekler ya da tek parça halindeki zırhlarını giymiş İranlılar, Araplar, Hıristiyan olup, işkenceden kurtulmak üzere askerler tarafından vaftiz teknesine doğru sürülüp götürülürler.

30 yıllık varlığından sonra, bir deprem sonucunda yıkılan İstanbul suru II. Theodosius tarafından ikinci kez 449'da yeniden yapıldığında inşası yeni bitmiş olan Blakhernai Kilisesi surların içine alınmamıştı. O tarihten iki yüz yıl sonra, İmparator Herakleios devrinde Avarlar birkaç kez İstanbul önlerine gelip şehri kuşattılar ve sur dışında bulunan Blakhernai mahallesinin tüm binalarını yaktılar. Khosroes'i yenen Heraklios, buna benzer felaketlerin tekrarını önlemek için, kalabalık bir hale gelen ve imparatora ait bir yazlığı teşkil eden bu sahayı yeni bir sur parçasının içine aldı. Herakleios'un suru Haliç'e kadar uzanıyordu. Theodosius'un surunun gereksiz bir hale gelmiş olan kısmı yıkıldı ve Blakhernai mahallesi, Başkent'i saran sur içine tamamen girerek İstanbul'un kuzey bölgesini, mülki paylaşımına göre XIV. bölgeyi oluşturdu. Bu bölge, detaylı olarak anlattığım kilisenin dışında aynı adı taşıyan ve imparatorluğun son yüzyıllar içinde Bizans'ta geçen bütün olaylarına tanık olan imparatorluk sarayını teşkil etmekteydi. Bu saray kilisenin kuzeydoğusuna doğru uzanıyor ve Haliç'ten başlayıp, gezginler tarafından yanlış olarak Belisarios Sarayı diye anılan o ünlü anıt (9) kadar yükselen eğimli arazi üzerinde 300000 m² lik bir alanı çok sayıda binayla kaplıyordu.

Bizans imparatorluk saraylarının tarihi birbirinden tamamen farklı iki bölümden meydana gelir. İmparatorluğun ilk yüzyılları içinde, hükümdarlar neredeyse daima Büyük Saray'da oturmuşlardır. Çoğunlukla Boukoleon Sarayı diye anılan bu saray, Marmara denizi kenarında, Eski Saray civarında, bir taraftan deniz kıyısı, diğer taraftan Ayasofya ve Sultan Ahmed Camileri arasında uzanan ve bugün Doğu demiryoluyla boydan boya kesilmiş bulunan geniş bir arazi üzerinde bulunmaktaydı. Bizans tarih yazarları tarafından özel olarak "İmparatorluk Sarayı" ya da "Kutsal Saray" diye anılan saray budur. Justinianus, Herakleios, ikonoklast imparatorlar, Büyük Eirene, Porphyrogenetos ve daha birçok imparator burada oturmuşlardır. Hayli uzun süren bu devir boyunca, Blakhernai Sarayı'nın adı sürekli geçmesine rağmen, gerçek bir saraydan çok bir dinlenme yeri olarak kullanıldığı görülür.

8 Nisan 1143'te I. Manuel Komnenos, babası Ioannes'in ölümü üzerine imparator ilan edildi. Manuel ilk kez olmak üzere Büyük Saray'ı ihmal edip, Blakhernai Sarayı'na o kadar önem verdi, onu o derece büyütüp güzelleştirdi ki, halk imparatorların bu yeni konutunu kurmak şerefini bu prense mal etmeye başladı. Gerçeğin tamamen farklı olduğu ve binanın temellerinin II. Theodosius devrinde, yani V. yüzyılın ilk yarısında atılmış olması çoğunlukla kabul edildiği üzere bu sarayın çok eski devirlerden kaldığı yukarıda görüldü. Zaten Aleksios Komnenos bile I. Haçlı Seferi'nin haçlılarını Blakhernai Sarayı'nda kabul etmişti. Bununla birlikte, yeni sarayın ancak I. Manuel'den başlamak üzere Bizans tarihinde önemli bir yer tutmaya başladığı şüphesizdir.

Bay Labarte, "Büyük Saray" adlı eserinde (10) diyor ki; "İmparatorların konutu çeşitli devirlerden kalma ve birbirine gelişigüzel eklenmiş birtakım bina gruplarından ibaretti. Şurası da gözden kaçırılmamalıdır ki, bu saray X. yüzyılda korunması kolay olacak şekilde düzenlenmişti. Saray, Moskova'daki Kremlin ve eski devirlerdeki sultanların sarayları gibi sağlam surlarla çevrilmiş büyük bir kale olup, geniş bahçeleri, avluları, revakları, uçsuz bucaksız kabul daireleri; hükümdar, ailesi, sarayın büyük subayları, saray ileri gelenlerinin yakınları için çok sayıda evleri, ancak sadece papaların Roma'sında ufak bir benzerini görebildiğimiz, birbirine girift şapelleri, keşiş odalarını bünyesinde topluyordu". Blakhernai Sarayı daha küçük boyutta olmasına rağmen, yukarıdaki betim bu saraya da pekala uygulanabilir. Orada, bugün gözlerimizin önünde uzanan o geniş sahadan imparatorun dairelerinin oluşturduğu ana grup dışında, dinsel ya da profan bir sürü ikincil bina bu kaleyi

Resim 3: Eski bir kahvehanenin önünü gösteren fotoğraf

gerçek bir şehir haline sokuyordu. Hepsi birden son Prophyrogenetoslar'ın konutu olmuş olan bu anıt, saray, kule, kapı, kilise, manastır ve şapel topluluğundan bugün geriye kalan, İstanbul suruyla ortak bir kısım kale duvarlarından başka, zeminin düzelmesi için yapılmış olup, şimdi Türk evleriyle kaplı bulunan düzensiz ve neredeyse toprağa gömülmüş durumdaki birkaç duvar parçasından ibarettir. 1453 fırtınası her şeyi yerle bir etmiştir. 300 yıldan fazla Bizans'ın politik merkezi olan bu yerde bugün tarihî bir tek ad bile kalmamıştır.

O taşlı, yokuşlu sokaklar boyunca, kahvelerin kapılarındaki sedirlere umursamazca yaslanmış işsiz güçsüz insan topluluğunu sorguya çekiniz. Onlara şanlı Blakhernai Sarayı'nın bulunduğu yeri sorunuz. Size şaşkın şaşkın bakacaklar, sonra sessizce başlarını diğer yöne çevireceklerdir. Haliç'in kıyısında dimdik yükselen yokuşları hızla tırmanıyoruz. Şimdi ufak dükkânlar ve kahvelerle sarılmış bir kavşağın başındayız. Türk ülkesinde sık sık rastlanan ulu çınarlardan biri bir çeşmeyi gölgeliyor ve eski Bizans topoğrafyasının o esaslı noktasının hemen bulunabilmesini sağlamak üzere orada yetişmiş olduğu izlenimini veriyor. Etraftaki evlerin setleri üzerinden, esas İstanbul ve bugünün Altın boynuzu olan eski Khrysokeras körfezini (Haliç) kuşbakışı olarak görüyoruz. Diğer taraftan gözler, büyük kale duvarının üzerinden Eyüp'ün beri tarafındaki ağaçlı düzlüğe ve Bizanslılar'ın Kosmidion dedikleri Otakçılar mahallesine kayıyor. İşte Bay Paspatis bu noktayı Blakhernai Sarayı'nın merkezî kısmının bulunduğu yer olarak saptamıştır. Ona göre imparatorların konutu önceleri oradaymış ve birkaç dindar Türk'ün bugün abdest aldığı bu çeşme de daha önceleri suları, dehlizlerden ve mermer döşemeli avlulardan, gül fidanlıkları ve çiçek bahçeleri ortasından, mermer döşemeli kanalların içinden aktığı Bizans tarihçileri tarafından sık sık anılan pınardan ibarettir.

Rum tarihçilerinin genellikle "ta hypsila ta hypsilotata" yani "yüksek ve çok yüksek konutlar" diye bahsettikleri, Fransız tarihçisi Villehardouin'in "des Blaquernes le haut Palais" yani "Yüksek Blakhernai Sarayı" diye adlandırdığı bu sarayın gerçek yerinin burası olması gerekir. Gerçekten Blakhernai'yı inşa eden mimarların yapılarını oturtmak için, o noktada hayli büyük bir miktara varmasına rağmen, zeminin doğal yüksekliğiyle yetmiş oldukları sanılmamalıdır. Eğimi oldukça fazla olan bu arazi, böyle büyük bir sarayın temelini atılmasına kesinlikle elverişli değildi. Kapıların önünde ve yapıların içinde birçok teras ve düzayak

avlu vücuda getirmek gerekiyordu. Bu amaçla bazı noktalara büyük tonozlar inşa edildi. Bazı noktalara toprak yığılıp kalın duvarlara dayandırıldı. Temelleri, tepenin altında bulunan bu dayanak duvarlarla sarayın etrafı birtakım geniş setler haline geldi. Bay Paspatis'nin gösterdiği yerin doğu ve kuzey kısımlarında bu yüksek duvarların kalıntıları bugün belirgin bir şekilde görülebilmekte ve yerin düzlenmesi için yapılan ameliyeler iyice seçilebilmektedir.

Esas şehrin içerisini gören ve sarayın şehirle banliyölerine egemen bir halde bulunduğu yer işte burasıydı. Sarayın üzerinde bulunduğu setler, burada İstanbul tepelerinden yedincisi ve sonuncusu olup, tamamen Blakhernai mahallesinin kapladığı tepeyle altıncı tepeyi birbirinden ayıran ve bugün halen mevcut durumdaki oldukça derin bir vadiyi tepeden görüyorlardı. Bay Paspatis bizi terk edilmiş birkaç bahçenin ortasından o noktaya götürüyor ve biz dayanak duvarının iki kenarının meydana getirdiği açının içinde sanki bugün çizilmiş gibi halen oldukça belirgin bir şekilde görülen platformun kenarından, Bizans döneminde yaşayanların söylediklerine göre, kendilerine ait yüksek Blakhernai Sarayı'nın pencerelerine dirseklerini dayayıp bakınan imparatorların gözleri önünde serilen o harikulade manzarayı seyrediyoruz.

Batıya doğru, en bağlantılı nokta ihtimalen budur. Bizans imparatorlarının muazzam tonozların üzerinde yükselen konutu İstanbul surlarına yaklaşıyor ve uzun bir mesafe üzerinde surla uyum sağlıyordu. Kalenin kalın bedeniyle kuleleri sarayın duvarlarını oluşturuyordu. Sarayın pencereleriyle balkonları şehrin dışındaki ovaya tepeden bakıyor, imparatorlar bu sayede, bugün Eyüp Camii'nin kutsal kubbesiyle zarif minarelerinin yükseldiği Kosmidion mahallesinin geniş ve gölgeli derinlikleri üzerinde göz gezdirip Trakya ovalarının meltemlerini soluyabiliyordu.

Değişmeyen ana noktamız olan büyük çınarın yanına dönüp doğrudan sarayın bu kısmına gidiyoruz. Kale burçlarının yarı yüksekliğindeki yüksek bir set üzerinden oraya varıyoruz. Bizans devrine ait yapıların son kalıntısı olan bu setti bu yükseltide tutan ve bugün İvaz Efendi Camii'ni taşıyan tonozların tarihinden daha sonra bahsedeceğim. Sonra alçak bir kapıdan, zarif kulelerden birinin üst katına çıkıyoruz. Kulenin oldukça iri taşlarla örülmüş bulunan duvarları gerçek bir sanat eseri olup, tahribata rağmen tamamıyla sağlam kalmıştır.

Bu ünlü İsaakhios Angelos kulesidir. Bu imparator tarafından hem sarayı korumak, hem de kendisinin oturması için surun üzerine yapılmıştır. Büyük pencereler kıra açılıyor ve biz halen olduğu gibi duran balkonların üzerinden, düşman ordusunun hücumuna engel olan kale duvarlarının baş döndüren yüksekliğini ölçebiliyoruz. Bu kulenin ve etrafındaki surun fon ve güzelliği hakkında hiç bir betimleme gerçek bir fikir veremez. Bu, tüm görkemiyle, Ortaçağ'da Doğu'nun askerî mimarisidir. Bu, en güzel devirlerin gösterişi içinde Bizans'ın korunmasına araç olmuştur. Şüphesiz, böyle bir surun içinde, Blakhernai Sarayı'nın asil sakinleri kendilerini güvende hissedebilirlerdi. Nitekim, ateşli silahların bilinmediği yüzyıllarda, kuşkucu ve ürkek imparatora mancınıklarla gezebilen kulelerin savurduğu ağır güllerin etkisine meydan okuyan çok kuvvetli mazgalların arkasında kendilerini hemen hemen yenilemez kabul etmişlerdi.

Bugün göçmen bir Türk ailesinin eşyalarıyla dolu olan ve halen içinde bulunduğumuz bu dev kuleyle onun üst katında İsaakhios Angelos'un oturmuş olduğunda şüphe yoktur. Yine onun ve Lâtin işgalinden sonraki haleflerinin, yurt savunmasının kahramanı Mikhael'den şanlı mağlup Konstantin Dragases'e kadar ünlü Palaiologoslar'ın tümü o pencereden Bizans müfrezelerinin eğitilmelerini, orduların gösterişli manevralarını izledikleri ya da şehrin kapılarında konaklayan düşman çadırlarını onlara sezdirmeden gözetledikleri şüphesizdir. Has kardeşi İsaakhios Angelos'un katili tahtını ele geçirmiş olan III. İsaakhios'un kaç kez Montferratlar'ın Dandololar'ın ve Courteneylar'ın ünlü çetelerini korkuyla saydığı bu pencerenin üzerinde bugün yaşlı bir Müslüman kadını çamaşırlarını güneşe seriyor. Çok sayıda ipek elbise, erguvanî ayakkabı ve pek çok yaldızlı ökçe görmüş olan sütun döşemesi, bugün bir asma bahçesi haline getirilmiş olup, birkaç badem fidanını barındırmaktadır. Buranın ihtişamı kaybolmuşsa da, manzarası yine eskisi kadar güzeldir. Büyülenmiş gözlerine aynı tutkular o şen tepelerin Eyüp'ün son kısmında geniş ve derin bir yeşillik şiltesi meydana getiren bu ağaçların ve yeşilliğin yanı başında nazlı bir şekilde can veren o mavi suların üzerine dalıp gidiyor.

Blakhernai Sarayı'na dayanak teşkil eden Herakleios Suru'nun boyunun çok abartılı olmasına rağmen, gerek su hendekleri, gerekse ikinci duvarı bulunmaması dolayısıyla, İstanbul'u kara tarafından koruyan surun en zayıf kısmını oluşturduğunu ileride göreceğiz. Bundan dolayıdır ki, büyük şehri kuşatan orduların çoğu saldırılarını bu noktadan yapmışlardır. I. Haçlı Seferi'nin

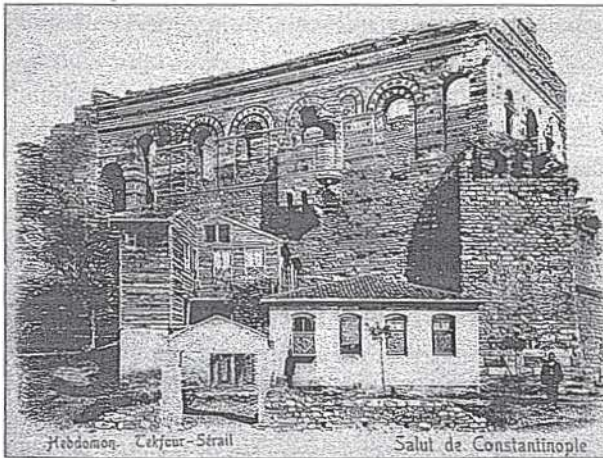
en kalabalık orduları orada konaklamış, 1203 ve 1204 yıllarında Üsküdar'daki karargâhlarını bıraktıktan sonra Marquis de Montferrat'ın ve Comte de Frandre'in komutasındaki Franklar'la Lombartlar, Venedikli yandaşları yan yana olarak, ikişer ikişer bağladıkları kadirgaları üzerinde, Haliç kıyılarında kulelerle surları tehdit ederlerken, saldırı hazırlıklarını burada yapmışlardı.

Sonuç vermeyen 17 Temmuz 1203 saldırısı yine bu noktada gerçekleşmiş, Champagne hakimi tarafından çok kısa olarak anlatılmış olup, imparatorluk Woeringler ile III. Aleksios emrindeki maaşlı İngiliz ve Danimarkalı askerlerin zaaflarıyla sonuçlanan o zorlu balta ve kılıç harbi aynı surun dibinde olmuştu. Bugün Rus kartalını uzaklaştırmaya uğraştığı aynı duvarın dibinden aynı Anglasakson kavminin beş yüzyıl saldırgan bir zaman önce, şüphesiz ki çok farklı koşullarda Avrupalılar'ı savmaya çalışmış olması tarihin tuhaf bir cilvesidir. Anlatımı az ve öz olan tarihçi: "... içindekiler, yani İngilizler ile Danimarkalılar ise çabalarını arttırdılar " diyor ve şöyle devam ediyor: "... ve duvarın üzerine çıkanları o kadar sert bir şekilde dışarı püskürttüler ki, içlerinden ikisi ellerine düştü. Esirler İmparator Aleksios'un huzuruna götürüldüğünde hükümdar oldukça memnun oldu. İşte Fransızlar'ın saldırısı bu şekilde sonuçlandı ve yaralılarla sakatlar çok olduğu için Baronlar oldukça sinirlendi". Haçlı seferlerini anlatan tarih yazarlarımız, "Blakhernai Sarayı"dan yalnız kuşatma ve savaş bilgileri dolayısıyla değil, aynı zamanda imparatorların konutunu ve Batı'nın saraylarının katı fikirlerine alışmış saf ruhlarda tarif edilemez bir hayret uyandıran görkemiyle kendini gösteren ihtişamlı bir mesken olmasından dolayı bahsetmektedirler. Şartlar öyle bir şekilde oluşmuştur ki, 1096'daki I.Haçlı Seferi 1203 ve 1204'e rastlayan IV.Haçlı Seferi'nde Blakhernai Sarayı sırasıyla o iki hacı ve savaşçı dalgasıyla görüşme girişimine mecbur kalan hükümdarların ikâmetine ayrılmıştı. I. Aleksios Komnenos ile Guillaume de Tyr tarafından oldukça iyi bir şekilde anlatılan görüşmeler ayrıca, Lâtin savaşıçılarının gözlerini kamaştırmak amacıyla düzenlenen kabul törenleri şimdi bulunduğumuz arsada gerçekleşmişti. Angeloslar ile 1204 Haçlı Seferi'nin ileri gelen baronları arasında aynı sahneler yine Blakhernai Sarayı'nda geçmişti.

Zarif ve kurnaz Bizans hükümdarları içinde en incesi olan I. Aleksios konuklarına isteklerini kabul ettirebilmek için nasıl bir gösteriş ve ihtişam yaratacağını bilemedi. Her ne kadar kendisi onları sindirmeyi başaramadıysa da, kendilerine sonsuz bir beğeni duygusu aşılamaı başardı. 1000 yılının üzüntüsünden ve

genel bir fakirlik aynı zamanda bir dilencilik dönemi olan o sıkıntı ve hüznü dolu XI. yüzyıldan henüz kurtulmuş bulunan Meuse, Seine ve Louvre çocukları, o zamana kadar bu derece varlık ve gösteriş görmemişlerdi. Albert d'Aix'in yazdığı satırlar, Blakhernai salonlarıyla bahçeleri, hepsi altın fona sahip mozaiklerle döşeli duvarlar, kubbeler, kıymetli madenlerle değer biçilmez kumaşların bolluğuyla ilgili anlatımlar okununca, bu nokta açık bir şekilde anlaşılır. Her yeni gelen Haçlı kuvveti şehir surlarının dibine gelip konakladıkça başkaları, Bizans imparatorlarının gösterişi etkisine kapılıyordu. Blakhernai'nın şahane eşliğini ilk önce 1086 Temmuzunda Pierre l'Ermite aşmıştı. Bu garip papaz, saygın birkaç arkadaşıyla beraber, sarayın büyük salonunda imparatorun huzuruna çıkartılmış ve kendisi imparator tarafından büyük bir ustalıkla oynanmış misafirlik ve iltifat komedisi içinde kabul edilmişti. Aleksios konuğuna 200 altın (besant) ve bol miktarda "tartarone" denilen küçük bakır sikkelerden armağan etti. Bunlar iyi darp edilmemiş sikkeler olup, ön yüzlerinde, elinde asa ve haçlı küre tutan imparatorun resmi, arka tarafında Khristos veya Panaghia'nın bazen Aziz Georgios'un cepheden gösterilmiş pozları ya da kutsal damgalardaki tek haç bulunuyordu. Bu sikkelerin aynı değerinde 9-10 çeşidi vardı. Herakleios bu paraları Pierre surunun dışında konaklamış olup, yolları üzerinde katlettikleri Museviler'in, Macarlar'ın, Slavonlar'ın ve Paulicienler'in kanlarıyla kirlenmiş disiplinsiz askerlerine dağıttı. İmparatorla keşiş arasında gerçekleşen bu görüşme sırasında keşişe eşlik eden heyetten atılan bir ok Aleksios'un oturduğu tahtın dibinde durmakta olan *Protospathaire* rütbeli bir saray subayını yaraladı.

Resim 4: XX. yüzyılın başlarında Blakhernai Sarayı

Bir sonraki yıl sıra Godefroy de Bouillon ile Haçlı Seferi'nin diğer büyük liderlerine gelmişti. Anna Komnenna, o bilgili kadın evlat sevgisi tarafından, babasının şan ve şerefi adına dikilmiş bir anıt olan *Aleksiad'*ın (11) o ünlü yazarı, bu alışılmamış olayları kaleme almıştır. Her iki taraf da hayrete düşmekten kendisini alamadı. Godefroy ile yanındaki büyük baronlar bayağı masraf yaparak donanımlarını tamamlamışlardı. İmparator ve kibirli yandaşları Batılı savaşçıların ağır ve heybetli giyimlerini, onların kürklü kalın elbiseleriyle müthiş silahlarını korkuyla karışık şaşkınlıkla izlediler. Anna Komnenna: Tüm gözler, kendisi imparatorluğun Başkentine gelmeden önce ünü duyulan Godefroy'yi arıyordu" diyor. Sırtına inciler ve diğer taşlar işlenmiş büyük mantoyu ve sarı işlemeleri olan, lâcivert renkteki imparatorluk hirkasını giymiş, başına Bizans imparatorluk tacını yerleştirmiş, kalabalık ailesinin, binlerce subayının, rütbeli memurlarının, özel korumalarının, rahiplerinin, hadım kölelerinin, dünyada eşi benzeri bulunmayan, harikulade ve tinsel karşılamanın ortasında yer alan Aleksios baronların her biri önünden geçtikçe onların adlarını kaygı dolu bir merak içinde sorarak öğreniyordu.

Albert d'Aix'e gelince o, Batılı derebeylerinin, düzene sokularak sergilenen zenginlik ve gösterişle gözlerinin kamaştığını anlatır. İmparator onları kabul ederken tahtından hiç kıvılcıkmamış, onlar diz çöküp yere kapanmışlar ve imparatorun elini öpmüşler, sonra yerleşmeleri için kendilerine bir oda ayrılmadan önce saray gezdirilmiş. Batılı beyler İran yoluyla Çin'den getirilmiş ipek kumaşlarla döşeli gösterişli salonlara, kubbelerin içini kaplayan mozaiklere, altın avaniye, tören giysilerine, kaliteli mermerlerle döşeli olup, kanallar içinden akan ırmaklarla havası serinleyen avlulara imrenmekten kendilerini alamamışlardı.

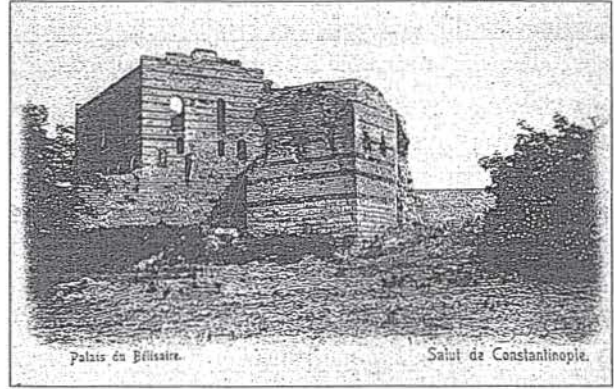
İmparator Fransız ve İtalyan savaşçılarını armağanlara boğmuş, onları şaşırtmış, büyülemiş, ardı arkası gelmeyen armağanların yükü altında onlara neredeyse boyun eğdirmişti. Onlar, alevlerden uzun bahçe yollarından, duvarlarına imparatorların savaşları resmedilmiş uçsuz bucaksız dehlizlerden, en küçük arzu-larını yerine getirmek için hazır bulunan nedimelerle dolu odalardan suskun ve hayretler içinde geçiyorlardı. Bu tamamıyla Bizans'ın kurnaz politikası, savaş kazanmak için kullandıkları metotlardan biriydi.

1203 yılının Temmuzunda III. Aleksios'un ortadan kaldırılmasından sonra Avrupa ordusunun elçileri eski yerlerine tekrar gelmiş bulunan iki imparatorla,

yukarıda söylediğim gibi, yine Blakhernai Sarayı'nda görüşmüşlerdir. Bu imparatorlar, bir gün önce zindanda tutukluyken, ansızın tekrar tahta çıkıp boş ve biçimsiz göz yuvalarını herkese sergileyen yaşlı ve kör İsaakhios ile uzun süreden beri kendisini alkoyan Haçlı ordusundan geriye yeni dönen genç IV. Aleksios idi. Elçiler de iki Venedikli ile beraber Mathieu de Montmorency ve Champagne kontu Geoffroy idi. Bunlar Blakhernai kapısında karaya çıktılar. Yunanlılar kapıdan saraya kadar, eli baltalı bir sürü İngiliz ve Danimarka askeri sıralamışlardı. Elçiler bunların eşliğinde Blakhernai'nın yüksek konutuna götürüldüler. Orada İmparator İsaakhios ile buluştular. İsaakhios o kadar gösterişli bir şekilde giyinmişti ki, bundan daha gösterişlisini düşünmek olanaksızdı. Yanında Macar kralının kız kardeşi ve gayet güzel bir kadın olan imparatoriçe duruyordu. Kadın-erkek diğer saray ileri gelenleri de orayı doldurmuşlardı. Kadınlar son derece aşırı süslenmişlerdi. Geleneksel olan selamlamadan sonra elçiler, imparatorla özel olarak görüşeceklerini bildirdiler. İsaakhios ayağa kalktı ve sadece imparatoriçeyi, baş danışmanını ile dört tercümanını yanına alarak sarayın salonlarından birine girdi.

Bir sonraki yıl, yani 1 Şubat 1204'te, aynı saray korkunç bir trajediye sahne oldu. Milli bölüğün lideri Murzuphulos, o kaşları bitişik adam, Blakhernai Sarayı'nda yemekten kalktığı sırada, zavallı IV. Aleksios'u elleriyle boğdu ve bu cinayetini ileride vahşice uygulanmış bir çift ceza sonucunda yaşamıyla ödedi. Aynı yılın 9 Mayıs'ının tarihi gecesi içinde, Notre Dame du Phare Kilisesi'nde İstanbul'un Lâtin imparatoru ilan edilen Baudoin de Courtenay 'in bizi ilgilendiren sarayda oturmadığı kesin gibidir. Fakat birkaç ay sonra, Bizans'ın talihsiz ilk Lâtin imparatoru Tırnava'ya gidip tarihin surlarından biri olarak kalan gizle ölünce erkek kardeşi, hükümet naibi Henri d'Angre yeniden Blakhernai Sarayı'nı sürekli olarak imparator konutu haline getirdi. Yakınlarıyla iktidarsız iki halefini, Robert ve II. Baudoin'i oraya yerleştirdi. II. Baudoin de, hükümdarlığının son gecesini, 1261 Temmuz'unun o müthiş 27. gecesini büyük bir olasılıkla Blakhernai Sarayı'nda geçirdi. O gece duyulan zafer çığlıkları ve korku feryatları, Palaiologoslar'a mensup Bizanslılar'a Cenevizler'in ansızın şehre girdiklerini bildiriyordu. Birkaç askeri ardına takıp, Bizans kuvvetlerinin önünden kaçan Lâtin imparatoru, karanlıklara dalmış bulunan büyük şehrin sokakları arasından koşarak Marmara kıyısına inebildi. Eski bir kayık, mutlu bir düşmanın gayet az bir güçle kendisinden aldığı imparatorlukla onu uyuğundakilerden sonsuza kadar ayırdı.

Resim 5: Blakhernai Sarayı'ndan başka bir görünüş

Bundan bir ay sonra, geniş Porphyrogennetoslar sülalesini iki yüz yıl için bağlamayı başaran Mikhael Palaiologos tekrar ele geçirdiği şehre Altınkapı'dan zafer kazanmışçasına girdi. Tarihçilerin anlattığına göre şehir acınacak haldeydi. Batılıların pisliği İstanbul'u koca bir çöplük haline çevirmişti. Bundan dolayı şehri tepeden tırnağa temizlemek gerekiyordu. İmparatorların konutu olmasına rağmen Blakhernai Sarayı da her yerdeki bu kirlilikten nasibini almıştı. Nicophore Gregoras ile Pachymere'in anlattıklarına bakılırsa, Mikhael bir hayli harap durumda bulunan Büyüksaray'da oturmak zorunda kaldı. Çünkü Blakhernai Sarayı korkunç bir dağınıklık içinde yüzüyor, Lâtin işgal kuvvetleri içinde önemli bir miktar tutan Lombard askerlerine kin güden imâlar yapılarak söylendiğine göre, duvarlar Baudoin'in korumaları tarafından isle karartılmış ve kirletilmiş İtalyan pisliği ve çirkefliliğiyle kaplı haldeydi.

Mikhael'den itibaren, İstanbul'un düşmesine kadar Palaiologoslar'ın tümü zamanında Blakhernai Sarayı hükümdarların resmî konutu olarak kaldı. Bu sonuncu felaketten önce, şehir, surları içinde bir sürü başka korkunç hilelere tanık oldu. II. Andronikos'un erkek kardeşi Konstantinos'u demir bir kafese kapattığını ve zavallının orada 16 yıl süren işkenceden sonra öldüğünü, aynı Andronikos'un torunu tarafından alçak bir köle düzeyine indirildiğini, II. Ioannes Palaiologos ile III. Ioannes Kantakuzenos arasındaki bitip tükenmez kavgaları ve 13 Mayıs 1347'de iki imparatorla üç imparatoriçenin taç giydikleri gün düzenlenen ve fakirlik nedeniyle başlarına sahte mücevherleri olan taçlar konulmasına, kilden tabaklar içinde yemek yenilmesine mecbur kalınan ziyafeti, tahta yeni çıkmışken IV. Andronikos'un hırsına kurban giden II. Ioannes ile oğlu Manuel'i Anemas zindanına attığı felaketi, daha sonra

II. Manuel devrinin sıkıntılı ve karışık yıllarını, Baucault'nun kabul törenini, V. Ioannes devrinin kötü yıllarını, seleflerinin zayıf yönleri ve cinayetlerinin diyetini ödemek üzere Blakhernai surlarının dışına çıkıp, kahramanlara yakışır bir ölümle güzel bir mayıs gecesinde can veren Konstantinos Dragases son günlerini yaşadı.

Blakhernai Sarayı'nın Türkler'in egemenliği sırasında ne şekilde ortadan kalktığını bize hiç bir tarihçi bildirmemiştir. Bu güzel sarayın yok oluşu acı dolu olduğu kadar çabuk da olmuştu. Hiç şüphe yoktur ki, bu yapı, sultanların inşa ettirdiği tüm camilere, surları onaran, civar mahalleleri oluşturan inşaatçıların hepsine taş ocağı görevi görmüş ve şimdi etrafımızı saran Türk evlerinin duvarlarında Bizans'ın o şanlı anıtının taşları kolayca ayırt edilmektedir. İşte imparatorların bu ünlü konutu, Türk ülkesinde yok olan harabelerin tümü gibi, sahipsiz kalıp, bir takım berduşların sığınağı olarak yer yüzünden ve insanların belleğinden yavaş yavaş silinerek yok olmuştur. Yıkıntılarının üzerinde ağaçlar bitmiş, bahçeler ortaya çıkmış, karanlık mescidler, bazı Türk evleri oluşmuştur. Önceleri Doğu siyaseti ve lüksünün merkezi durumunda olan Blakhernai mahallesi bugün koca şehrin belki de en sapa ve en unutulmuş noktasıdır.

Hergün dindarlarla gezginleri kabileler halinde Eyüp Camii ve mezarlığına götüren kayıklar ve mayıs ayının cuma günleri parlak feraceli kadınları Kağıthane'ye taşıyan çok sayıda sandal bu "Yeni Roma"nın sonuncu tepesinin eteği önünden hızla geçerler ama, o yolculardan hiç biri gelip şu tepenin toprağına ayak basmaz. Sadece eski devre ait olan şeylerine karşı duyulan derin bir aşktır ki, birkaç cesur araştırmacıyı, ortadan kaybolmuş olan eski sarayın temelleri üzerine çeker.

Saray surlarının kuzeybatı yönünde Herakleios'un yaptırdığı büyük sur parçasıyla birleştiğini söylemişim. Bunun yanı sıra aynı bölgedeki, en ünlüsü İsaakhios Angelos'un ki olan çok sayıda kuleyle, dev tonozlara oturan terasları Blakhernai Sarayı'ndan kalan yegane kalıntılar olmak üzere değerlendirilebileceğini söylemişim. Şehirle saray arasında ortak olan bu gösterişli duvarın en dikkat çekici noktalarından biri hiç kuşkusuz Blakhernai Kapısı denilen kapıdır. Bu kapı bugünkü Otakçılar ve Eyüp mahallelerinin bulunduğu boş sahaya saraydan doğru açılmaktaydı. Banliyönün bu kısmında, Bizans devrinde çok sayıda av köşkü, at meydanı, birçok şapel, Aziz Mamas Kilisesi, aynı adı taşıyan manastır ve imparator sayfiyesi, Azize Fotini ve Aziz Panteleimon

Anargyroi Kiliseleri, son olarak diğer iki anargyroi olan Aziz Kosmas ve Damianos adlarına inşa edilen Kosmidion tahkimli manastırı bulunmaktaydı. Bay Paspatis, bizi surların içinden Blakhernai Kapısı'na götürüyor. Burası eşi bulunmaz bir görkemde ve derin duygular uyandıran bir yerdir. Herakleios duvarının içine açılan bu kapının önünde, onun biraz uzağında, aynı güzellikte aynı yükseklikte ve aynı anıtsallıkta ikinci bir duvar yükselmektedir. Kitâbelerden anlaşıldığına göre bu duvar, IX. yüzyılda hüküm sürmüş olup, ikonoklastların anısına bağlı kalan İmparator Theophilos tarafından yaptırılmış, bu hükümdar böylece, surun bu önemli parçasına düşmanların yaklaşmasını zorlaştırmak istemiştir. Bu ikinci duvara geçit veren kapı şimdi örülmüş ve zemini birkaç metre yükselmiş olan yığma toprağın altına yarı yarıya gömülüp kalmıştır. Bugün ortada kalan kapının gösterişli lentosuyla iki yandaki sövesinin üst kısmıdır. İsaakhios Angelos'un kulesinden sonra kapının iki yanında sur üzerinde, duruşları heybetli, tahkimatı mükemmel muhteşem kuleler yükseliyor, taştan iri harflerle, bânileri olan imparatorların adlarını kaydeden büyük kitâbeler kuleleri süslemektedir. Bazı avlu ve duvarlar, önceleri ikinci kısma girebilmek için geçilmesi gereken derin bir sofayı kaplamaktadır. Bütün bu tahkimatlı yapılar, bir zamanlar yüksek kanatlarla donatılmıştı. Arkalarında Got, Dalmaçyalı, İngiliz, İskandinav, Rus veya Franklar'dan oluşan maaşlı askerlerin, imparatorluk korumalarının durduğu bu kapılar, muhtemelen önemli koruma müfrezelerinin içinde yer aldığı bu avlu, muazzam bir koruma grubu oluşturmaktaydı. Eski bir vergi memuru ve tezhipçi (*khrysographos*) olup, Bitinya'daki Adramyttion (Edremit) şehrinde olduğu için Adramyttinos (Edremitli) diye anılan saltanat davacısı III. Theodosios 716'da kesintisiz 6 ay süren savaştan sonra İstanbul'a bu kapıdan girmiş, Opsikon'un Bitinya ordusuna ait askerlerinden veya maaşlı Got askerlerinden karma olup, Artemios Anastasios'un müfrezelerini kovalayan taraftarlarına şehri yağma ettirmişti. Önce de söylediğim gibi, 1203'te Frank Haçlıları'nın ilk akını surun yine bu noktasında sonuçsuz kalmış, bunların liderleri aynı kapıdan içeri girmiş ve o tarihten yüz yıl önce onların ünlü selefleri imparatorların yanına çıkartılmak üzere Batılı savaşçıların yanından ayrıldıktan sonra aynı kapının eşliğinden geçmişti. 1204'de gerçekleşen ikinci ve son saldırı anında ve V. Aleksios Murtzuphlos'un bozgunundan sonra, Villehardouin'un anlattığına göre Yunanistan'ın üst düzeydeki kişilerinden bir çoğu bu kapıdan kaçmışlar, halbuki kadınların pek çoğu, korkuldan titreşerek Bukoleion Sarayı'nda iki

sabık imparatoriçenin etrafında toplanmışlardı. Bu imparatoriçelerden biri Fransa kral sülalesine ait bir prenses olan Annes yahut Anna, diğeri Macar kralı Bela'nın kızı Margarita yani Maria idi. Ben İstanbul'da bu ünlü kapı kadar romanesk bir yer bilmiyorum. Buraya şehrin içerisinden ulaşabilmek için karanlık ve ıssız bir sokağa geçilir. Herakleios duvarı yüksek ağaçların gölgesine bürünmüştür. Bir hoca bizi surun içine büyük bir zorlukla soktu, çünkü burası Müslümanlar için en kutsal yerlerden biridir. Büyük bir evliya, sanırım Muhammed'in arkadaşlarından biri buraya gömülmüş, kabrinin üzerine inşa edilen küçük türbe bitkilerin içinde kaybolmuş durumdadır. Türbenin içinde yan yana koyulmuş bir sürü mum yanmakta, türbenin etrafında, üst dalları kule ve surların mazgallarını aşan, yaprakları gün ışığını kesen yüksek ağaçların altında bir çok Müslüman'ın mezar taşı bulunmaktadır.

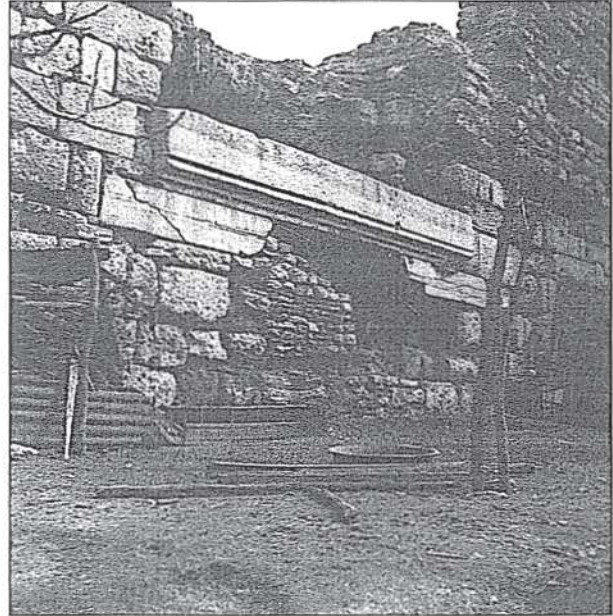
1453 savaşında Hıristiyanların surlarına on kez saldıran yeniçerilerle dervişlerden büyük bir kısmının buraya gömüldüğü anlaşılıyor. Türk savaşçıları yüzyıl boyunca imparatorluk görkemini taşıyan bir sarayın döşemesinin bulunduğu yerin altında yatıyorlar (12). Büyük şehrin bu son hayinlerini ısrarlı bir dükkân haline getiren o kuyu, gölgeliğin içinde çok sayıda bülbül neşe dolu nağmelerle şakıyor, cılız bir su sessizce akıyor. Bu bir zamanlar Aziz Basileos'a adanmış, üzerine Aziz Nikolaos adına bir şapel yapılmış olan ayazmadır. Alt kısmı ağaç gövdesi kadar kalın, yüz yıllık bir sarmaşık duvarı kaplayıp, Kekeme Mikhael ile oğlu Theophilos'un adlarını kısmen örterek kulelerin mazgallarına kadar yükseliyor. Bir sürü filizli ot, ustaca yerleştirilmiş Bizans taşlarının girinti-çıkıntılarına sarılmış. Kulelerden birinin dibinde sarı setreli, kırmızı kaftanlı iki çocuk uyuyor.

Yüksek duvarların üzerine güçlkle tırmanıyoruz. Gözlerimiz oradan, daha önce anlattığım gölgeli ve sevimli yere dalıp gidiyor. Büyük anılar heyecan dolu ruhlarımızı kıskırtıyor. Bizans imparatorlarının taburları, okçuları, sapancılar, kalkan tutanlar, her türlü teşkilata ait birlikler, topuz taşıyanlar (*manglabitos*), Batılı nöbetçiler, güçlü birer mızrak ve savaş baltasıyla silahlanmış olup, zırhlı, kalkanlı Rus ve İskandinavlar'ı hayal ediyoruz. İllirya, İberia (Gürcistan) ve Ermenistan'dan gelme paralı askerler, Batı ve Doğu'daki tüm orduların güçleri, özel sınıfa ait askerler, kontlar, asilzâdelerin komutası altında, Avarların, Arap, Bulgar ya da Lâtinler'in korunaklı ordularına boru ve davul sesleri içinde saldırıyorlar. *Sebastos*'ları, büyük hizmetkârları ve korumalarıyla

birlikte sura tırmanırken, üzerinde bir çok baronun bayrağı dalgalanan Batılı savaşçıların ordugâhını görünce korkuyla irkilen Aleksios Komnenos'u görüyoruz.

Ama zamanımız az; bir kaç ağacın gölgesine sığınmış, yuvalarının çevresinde bir kaç kırlangıcın uçtuğu bir kahvede keşiş yemeği yedikten sonra, Khora Manastırı Kilisesi'ni görmeye koşuyoruz. Bugün cami haline getirilmiş olan (Kariye Camii) bu kilise İstanbul'da neredeyse benzerine rastlanmayan iç süslemelerini bir çok yerinde aynen korumuştur.

Bizans tarihinde yaptığımız bu hızlı gezi henüz bitmedi. Daha Haliç'ten Marmara'ya kadarki şehir surunu izlememiz ve onu o uzun mesafe üzerinde görülmesi daha kolay olan dış tarafından incelememiz gerekiyor. Ortaçağ askerî mimarisi içinde, bu kara surları kadar insanda yoğun bir izlenim bırakan başka bir yapıt tanımıyorum. Bu sur, hiç şüphesiz Roma surundan daha uzun, Avignon surundan daha şiirsel ve Carcassone veya Aigues-Mortes surlarından çok daha geniş ve önemlidir. İstanbul, gerek Marmara denizi ve Haliç kıyısından, gerekse kara tarafından kesintisiz bir surla V. yüzyılda İmparator II. Theodosius tarafından tahkim edilmiştir. Aynı imparatorun devrinde ilk kez onarıldıktan sonra, deprem ve düşman ordularının saldırılarından sıkça zarar gördüğü, zaman içinde sellere maruz kaldığı için, surlar, imparatorluğun uzun yaşamı boyunca onarıldı. Frigyalı Theophilos'un yaptırdığı onarım diğerlerine nazaran

Resim 6: Surlar üzerindeki örülü kapı

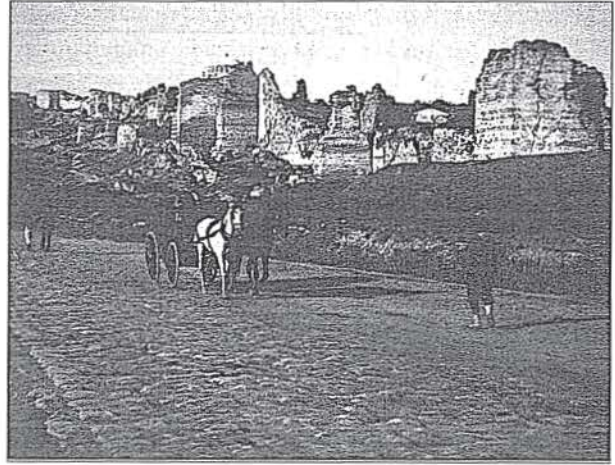

surların ihyâsını en fazla sağlayanıdır. Bu kişi IX. yüzyılda Bizans imparatorluğunda hüküm süren iki- üç değerli prensten biri olup, kuleler üzerindeki yazılardan anlaşıldığına göre, Haliç kıyısındaki surları neredeyse baştan aşağı yenilemiştir

Theodosius duvarının kenti karadan saran parçası, vadilere inip, tepelere çıkarak Yedikule'den, yanlışlıkla Konstantin Sarayı veya Belisarios Sarayı denilen ünlü bir yıkıntının olduğu yerin yakınına kadar 5 Km.ye yakın bir alan üzerinde düz bir şekilde uzanır. Blakhernai Kilise ve kasrını kent suru içine alarak VII. yüzyılda Theodosius tarafından yaptırıldığı daha önce söylediğim duvar bu noktadan başlar. Bu ikinci duvar Theodosius duvarına dik açı yaparak birleşir ve dik bir yokuş üzerinden Haliç kıyısına inerek daha önceleri imparatorların konutunun bulunduğu yerin çevresinde geniş bir yay çizip İstanbul surunu tamamlar. Bundan sonra Theodosius surunun izlediği yol bu noktada doğru- dan sapmış olur.

Hem sağa, hem sola, gözün alabileceği kadar muazzam bir çizgi halinde uzanan bu yapıyı seyretmek için suru çevreleyen yol boyunca, onun yakınından veya az uzağından geçen ağaçlı bir tepe üzerine, bizlerin yaptığı gibi ilkbaharda, Mayıs ayında gelinmelidir. Her adımda, her çeşit tekdüzeliği bozan arsız, gürbüz ve verimli bitkilerle kaplı olup, lâcivert bir gökyüzünün fonu üzerinde yüzyılların yaldızladığı harika bir renk içinde beliren, derin mazgallı o kule ve duvar topluluğunun oluşturduğu manzara eşsiz bir görkeme sahiptir.

Mazgallara sarılan sarmaşık ve diğer filizli bitkilerle kaplı kuleler, alt tarafında, eski *peribolos* üzerinde yetişen ve küçük bir koru teşkil eden ağaçların ortasında yükseliyor. Bunlar, birbiri üzerine binmiş, burçlara yapışmış, çıkmalı kornijlere asılmış olup, uyumlu bir birleşim içinde yeşillikleri birbirine karıştıran büyük çınar, servi, yaban bademi, çiçek açmış nar ağacı gruplarıdır. Bunların haşin kökleri taş bloklarını sarmakta, bulunduğu her deliğe girmekte, dallarıyla duvar parçalarını, mazgalları tabakalar halinde yıkmakta böylece Ortaçağ içindeki saldırılara göğüs geren bu surlar bugün bitkilerin tehdidinde boyun eğmektedir. Yabanî asmalar her yere tırmanıp, önceleri birlik komutanlarının düşman ordularının hareketlerini gözlediği pencereleri sarmalıyor, Kapadokyalı usta askerlerin savaş çığlıkları atarak Bulgarlar'ın çıplak bedenlerine zehirli okları savurdıkları derin mazgal deliklerini örtüyor. Surun kızgın ve parlak yüzeyine yapışmış, öğle güneşi altında parıldayan

Resim 7: Şehir surlarının eski bir fotoğrafı

bu bitki sürüsünün ortasında neşe ve gençlik dolu bir name, bir tazelenme ifadesi halinde, her taraftan beliren göz alıcı bir çiçek sergisi var. Bu harap surun üzerinde yetişen bol miktardaki Lübnan ağacı, bu açık mavilikte oldukça canlı ve parlak büyük lekelerle bir harika yaratıyor ve onlar olmasa güneye çok az yaraşan bir renk içinde aykırı düşecek bir manzara oluşturuyor. İlkbaharda İstanbul'un çevresinde büyücek çiçeklere benzeyen ve servilerin siyah perdelerini veya *Sycamore*'ların koyu gölgeli yapraklarını açan bu ağaçların tam çiçeklenme zamanında yarattığı güzellik eşsizdir.

Lübnan ağaçlarından bir çoğu, Boğaziçi sahilinde görülmemiş derecede büyüüp serpilmiş durumdadır. Sonunda tüm bu ağaç, kule ve duvarların üzerinden şehrin yüksek camilerinin beyaz minareleri, özellikle İstanbul'un en zarif ibadet yerlerinden biri olup, Muhteşem Süleyman'ın kızı ve büyük nüfuz sahibi gözdesi ünlü Roxelane'nin (13) onuruna Edirnekapısı yakınında inşa edilen Mihrimah Camii'nin minareleri, İslâm fethinin canlı kanıtları halinde Bizans surunun üzerinde yükselerek beyaz noktalar halinde görülür.

Blakhernai kapısından hemen sonra Herakleios duvarı zeminin dik eğimine uyarak Edirne kapısına doğru yavaşça yükseliyor, orada arazinin genel eğimi değişip güzergâh yavaş yavaş alçalarak Marmara denizine iniyor. Haliç'ten Konstantin veya Belisarios Sarayı'na kadar, surun bu ilk parçası boyunca, onu dış taraftan saran kaldırım döşenmiş cadde, gerçek bir çukur yol meydana getirecek şekilde derice toprağa gömülmüş bir hale gelip Bizans surlarının baş döndürücü yüksekliğini ortaya çıkartıyor. Şimdi, Blakhernai kapısının mazgalları ve

İsaakhios kulesinin şahnişini üzerinden daha önce gördüğümüz o şirin kasabanın ortasında bulunuyoruz. Çok sayıda pitoresk, düzensiz, küçük ahşap ev, İstanbul'un yanı başında görülebilen en güzel ve büyük ağaçların altında gözden kayboluyorlar. Bunların oluştuğu yeşil alan hemen hemen hiç bölünmeden Eyüp Camii'ne kadar uzanıp gidiyor.

Burada bulunan mezarlar doğal bir yeşillik tarlası gibidir. Güneş ışınları yaprakların meydana getirdiği kubbeyi geçip kırık sütunlar ve mermer mezar taşları üzerinde çeşitli ışık oyunları oluşturuyor. Rum ve Musevî mezarlarıysa tam tersine geniş alanlar halinde çıplak tepelerin sırtları üzerindedir. Surun yanını saran karanlık vadi, tiryakilerle dolu kahvelerle, kadın ve çocuk kümelerine toplantı yeri olan rengarenk türbelerle çevrilmiştir. Kaldırımın üzerinde, çevredeki kışlalara giren top arabaları gürültüyle yol alıp, akşamları halkın hayallerinde Palaiologoslar ile Komnenoslar'ın hüznü düşlerini canlandıran eski kulelerde yankılar oluşturuyor. Bir çok akarsuyun suladığı bu köşe aslında bir Türk mahallesidir.

Şimdi eski Charisia, Charisios veya Charisianne kapısına geldik. Biraz eğimli yapıldığı için bugün "Eğrikapı" denilen bu kapı, Haliç'ten itibaren trafiğe açık bir kapıdır. VI. yüzyılda Justinianus muzaffer bir şekilde şehre bu kapıdan girmiş, 1081'de Aleksios Komnenos tahtı ele geçirmek üzere Blakhernai mahallesine bu kapıdan girmişti. II. Justinianus, onu alt eden Leontios tarafından Circus'da burnu kesildikten sonra Kırım'da Khersones sahiline sürülen bu canavar diktatör, Bulgar kralı II. Tervel'in yardımıyla 705'de imparatorluğu ele geçirmeyi başarınca vahşi yandaşlarıyla birlikte Blakhernai kapısıyla Eğrikapı arasındaki sahada konaklamıştı. Kendi hesabına Leontios'u tahttan düşürüp aynı şekilde onun burnunu kestiren Tiberios Apsimar o sırada imparatordu. 2-3 gün içinde, surların üstünden Justinianus'a küfürden başka bir şekilde yanıt verilmedi. Ama üçüncü gece devrik imparator gizli anlaşmalar sayesinde birkaç taraftarıyla birlikte bir su kemerinin kanalından şehre girmeyi başardı. Adamları Azize Anna Kilisesi'ne girdiler, Eğrikapı'yı açtılar ve dışarıdaki Bulgarlarla Rumlar birden Blakhernai mahallesine akın ettiler. Şehir ele geçmişti. Tiberios Apsimar Bitinya'da aynı adı taşıyan gölün yanında bulunan Apollonias'a (Apolyond) kadar kaçabildi, ama yakalarak Bizans'a gönderildi. Eski imparator Leontios hapisten çıkartıldı. Birbirine düşman iki eski imparator sokaklarda sürüklenip sirke götürülerek el ve

ayakları bağlı şekilde Justinianus'un tahtı önüne itildiler. Zalim burunsuz, halkın gözü önünde onları çiğnedi ve ilk koşu devam ettiği süre boyunca konçları yaldızlı kırmızı ayakkabılarıyla esirlerin boğazını ezdi. Karakersiz bir halk topluluğu Zebur'un şu âyetini yineleyerek onu alkışlıyordu: "Sen aspiğ yılanla ejderin üzerinde yürüyecek, aslanla dragonu ayaklarının altında ezeceksin". Sonra iki imparatorun başları kesildi, Patrik Kallimakos'un gözleri çıkartıldı, son iki devrin kalbur üstü şahıslarından 300 tanesi kazığa oturtuldu.

Az ileride Honorius duvarının sert bir dirsek yaparak geniş hendeği geçtikten sonra Theodosius duvarına dik açı yaparak birleştiği noktaya varıyoruz. Burası da şiir, temiz hava ve ışık dolu bir yerdir. Bu iki duvarın oluşturduğu açının içinde büyük bir Rum mezarlığı, güneşin keskin ışığı altında göz alıcı bir yapı halindeki taşlarını dağınık bir şekilde sergilemektedir. Birkaç küçük çoban, paçavralar içinde, acıklı acıklı meleyen oğlak sürülerini mezar taşları arasında güdüyor, çocuklar mezarların üzerinde oyun oynuyor, bütün şehir kapılarında rastlanılan, fakat burada pitoresk bir manzara gösteren birkaç aylak adam çimenlere uzanmış uyuyor, surun tam dibinde kadınlar gürültülü bir şekilde çene çalıyor, ortası delinmiş bir duvar parçası, Haliç'in mavi sularının aynasında kendini izleyen İstanbul'un kalabalık tepelerini görmemize izin veriyor. Sağda mazgallı kulelerin meydana getirdiği uzun çizgi, Mihrimah Camii'nin egemen olduğu Edirne kapısına doğru dik bir şekilde çıkıyor. Karşımızda Theodosius surunun üzerinden sağlam şekilde yükselip, Konstantin Sarayı, Belisarios Sarayı, Tekfur Sarayı, Sema'nın Oğlunun Sarayı, Hebdomon Sarayı (14) gibi az çok fantezi dolu adlarla betimleri yapılan ve bu güzel toprak parçasına çok özel bir tat veren o pitoresk yanı görülmektedir. Arkeologlar, İstanbul'un yıkılmaktan kurtulabilmiş Bizans harabelerinin en önemlilerinden biri olan bu yapının gerçek rolünün saptanmasında henüz uzlaşmamışlardır.

Bundan birkaç adım ötede, sağda, surun hemen hemen tamamen harap olmuş bir noktasında ve surun bu parçasındaki kulelerin en iyi korunmuş olanlardan birinin altında, yıkıntılar arasında yarısı toprağa gömülmüş geçit görülür. Özel hiç bir ayrıntının ipucu vermediği bu basit kemercik, tarihte ünlü bir yerdir. Burası 1453 Mayıs'ının 25. gecesini, sabahın birine doğru Fatih Sultan Mehmed'in öncü askerlerinin şehre girdikleri ünlü Kerkoporta'dır. Taraf tutucu olduklarından doğruluklarından kuşku duyulan Bizans kaynaklarına

göre bu küçük kapı kuşatmadan çok önce örülmüş olup, savunma biriminin liderleri bunların varlığından haberdar bile değilmiş. Birkaç yaşlı onu imparatora göstermişler. İmparator da o kapıyı gerek görülürse kullanmak üzere açtırmış. Son dakikada yapılan bir ihanet değilse, talihsizlik yüzünden Kerkoporta'nın kapatılması her nasılsa unutulmuş. Olayı gözüyle görmüş olan tarihçi Dukas'ın anlatımına göre 50 kadar Türk askeri bu kapıyı açık görüp buraya saldırıyorlar, anında sura tırmanıp en yakındaki kuleye yeşil bayrağı dikiyorlar. Haber hızla yayılıyor. "Şehir zaptedildi" çığılğı ilk kez olmak üzere yükselip 500 kilisede kutsal ikonaların karşısında secde eden kadın, çocuk, keşiş, rahibe topluluğunu şaşkına çeviriyor. Bu zavallı kaçakların hepsi sel gibi limana doğru koşuyorlar. Kerkoporta'dan sürekli olarak akan yeni Türk kuvvetlerin kovaladığı güçleri tükenmiş Bizans savaşçılarını vurmaya üzere surların iç kısmı boyunca koşarak Edirnekapı ve Aziz Romanos kapılarına doğru çıkıyorlar. Artık dram sona ermiştir. Fakat Kerkoporta'nın alınması İstanbul'a girilmesi olayını doğuran neden değildir ve çok fazla abartılmamalıdır. Aksi taktirde Bizans'ın karşı koyuşu ancak 1-2 saat daha gecikecekti.

Kerkoporta'nın yanında olup, ilk olarak Türk bayrağının dalgalandığı kuleye İmparator Konstantinos Dragases birkaç saat önce çıkmıştı. Kahraman hükümdarın bu son askerî ziyaretini heyecanla bize anlatan tarihçi Phrantzes, imparatora eşlik etmekteydi. İkisi birden at üzerinde Blakhernai'dan çıkıp bu gösterişli savunma hattının her yerini gözden geçirmişlerdi. İmparatorla arkadaşı, gecenin karanlığında bu kuleye varınca atlarından inerek kulenin tepesine çıkıp, bir gece saldırısına hazırlanan İslâm ordusundan yükselen büyük gürültü ve korkunç uğultuyu uzun uzun dinlediler. Sonra Phrantzes kendisini ertesi günkü kanaldan mucize eseri kurtaracak yolu tutarak, imparator da Aziz Romanos kapısında mezarı olacak olan savaş mevziine girmek üzere sur boyunca yürüyüp gitmek üzere birbirinden ayrıldılar.

Hebdomon Sarayı, Heraklios surunun girintili köşesi, küçük Kerkoporta ve buna hakim bulunan kuleyle bir suru acıklı anılar yaşatan bu noktadan Edirne kapısına kadar giden yol çok kısadır. Surun en yüksek noktası olan bu yerden tüm sur, tamamı içinde oldukça mükemmel bir şekilde seyredilebilir. Çok yakınına sokulmuş olduğumuz Boğaziçi'nin meltemleriyle sallanan yan yana sıralanmış ulu çınarlar, iki heybetli kulesinin arasında ağırbaşlı ve görkemle duran eski kapının egemen bulunduğu o gayet canlı kavşağı çevreler.

Ağır taş güller kapının cidarına sokulmuştur. Bugün kırılmış durumdaki zincirlerin bazıları kemerden sarkmaktadır. Duvarın yanı başından giren kaldırımın geniş yolun ön tarafında, içki ve nargile için şık kıyafetli keyif erbabıyla dolu bir sürü kahvehanenin rengarenk duvarları ve geniş saçaklı çatıları yükselmektedir.

Edirne yolu boyunca göz alabildiğine uzayıp giden mezarlıkları yaşlı serviler gölgeliyor. Yol dik bir eğimle ilerleyip kuzeybatıya doğru gidiyor. Duruşları ağırbaşlı süvariler, Türk kadınlarıyla dolu arabalar yana yana gidip geliyor, bazen sebebi bilinmeyen bir gürültü yükselip ansızın büyüyor. Garip bir insan topluluğu hızlı hızlı ilerlemekte. Bu değerli bir haliya veya yırtık pırtık bir şala sarılmış yoksul ya da varlıklı birinin cenazesidir. Akraları birbirlerinden daha fazla koşarak, tiz, mırıltılı duaların her türlüünü yineleyerek ölümlerini gömmeye götürmektedir.

İşte Fatih'in muazzam ve şatafatlı ordusu İstanbul'u kuşatmak için önceleri Pannonia ve Dacia'ya götüren eski Roma yolu olup, bugün Rumeli demiryolu dolayısıyla terkedilmiş olan bu yoldan gelmişti. Yüksek kulelerin üzerinde mevzilenen Giritli okçularla Trakyalı sapancılar, derin engebeleri olan bu yayla üzerinde müthiş İslâm savaşçılarının tabur tabur, alay alay geçtiklerini görmüşlerdi. Yüzlerce Asya ırkının akıllara durgunluk veren bu birlikteliğinde, düzenli askerler, yeniçeriler ve başıbozuklardan başka, VII. yüzyıldan beri halifelerle sultanların çabalarının değişmez hedefini oluşturan harika şehrin en sonunda düşeceğini görmekten dolayı ümide kapılarak geniş İslâm dünyasının tüm eyaletlerinden koşup gelen, saçları taranmış, uzun sakallı, balta, topuz, mızrak ve hançerlerle donanmış 20.000 derviş vardı.

Bu Edirne yolu geçmiş yüzyılları zihinde canlandırmaya çok uygundur. Güneşin altında, bembeyaz ve apaydınlık duran bu kaldırım, Avar, Got, Hun, Oğuz, Koman, Bulgar, Peçenek ve Hazer gibi çeşitli adlar alıp, bu büyük metropole saldırmaya hazır olan o coşkun denizin hücumunu savuşturmak üzere, uzakta Balkanlar'ı aşarak *Stratilate*'lerle *Sabastokrator*'ların komutası altında Tuna'ya doğru giden ağır donanımlı Bizans ordularının çiğnediği, son büyük felaketten sonra her seferinde yenilip yeniden savaşan Sırp veya Macarla savaşmak üzere aynı Slav nehrinin kıyılarına hilâl ordusunu sürükleyen sadrâzamın veya seraskerin geçtiğini kim bilir kaç kez görmüştü.

Haliç'ten Marmara'ya kadar surun yanından uzanan taş döşeli yoldan birkaç kez söz ettim. Kalıntılar en çok bu noktada görülmekte ve halen yerinde duran aynı kaldırım taşları, söylendiğine göre VI. yüzyıl ortasına, Justinianus devrine kadar çıkmaktadır. Yolun bu kenarında, hoş gölgelere bürünmüş, kesintisiz uzayıp giden mezarlar görülür. Bunlardan, Trakya'nın ilk kırsalına, geniş ve güzel manzarasıyla Roma civarındaki melankolik yerleri anımsatan o alçak ve tekdüze geniş bir nezaret var.

Aziz Romanos kapısını ya da Topkapı'nın, son Bizans imparatorun feci ölümüne sahne olması sebebiyle kentlin kapıları içinde en ünlüsü olduğunu herkes bilir. Konstantinos Dragases kuşatmanın başından beri, düşman topçusunun en etkili faaliyetine ve dışarıdan gelecek saldırıların en şiddetlisine uğrayacağı için, o noktayı mevzii olarak seçmişti. O dönemin rivayet ve hikâyelerinin değerlendirmesini yaparak, yerinde titiz araştırmalar yapan Bay Paspatis kesine yakın bir doğrulukla sur üzerinde imparatorun öldüğü noktayı saptamayı başardığına inanmaktadır. Yaşlı alim, bizi ağır ve masif kapının biraz soluna, surun önüne ve tam dibine götürerek çarpışmayı gözüyle görmüş gibi heyecanlanarak bize işte diyor, kendi birliklerinden daha fazla bir güce karşı koyamayarak II. Manuel Palaiologos ile Sırp Helena'nın (veya Eirene Dragases) dördüncü oğulları, Konstantinos Palaiologos burada öldü. Mayıs'ın 28'ini 29'a bağlayan gece boyunca süren büyük saldırı saatler boyunca tüm hızıyla sürüyordu. Bizanslılar ok, taş parçası, sapan taşı; Türkler ise Rum ateşi, kaynamış zeytinyağı, erimiş bitüm (15) altında halsiz kalmışlardı. Saldırının safları gevşeyince arka taraftaki taze kuvvetler bunların yerine geçiyordu. İmparator Blakhernai Sarayı'nda imparatoriçeyle beraber günah çıkarttıktan sonra, Phrantzes'in bize hikaye ettiği gibi çok sevdiği şehrinin tüm kulelerini denetleyerek savaş alanına varmıştı. İmparatorluk kartalını taşıyan miğferiyle kırmızı ayakkabıları dışında sıradan bir süvari gibi giyinmiş olarak, kulelerin üzerinden değil, sur önündeki avlunun içinde savaşılan askerlerin başında alışıktığı yeri tutmuştu. Aslında bu genel bir hücumdu. Kara veya deniz tarafındaki surun bir noktası yoktu ki, kuşatma topçu güçleri ya da Haliç ve tüm Marmara denizi sahili boyunca görevlendirilmiş Türk donanmasının topları tarafından yıkılmasın, hiç bir kapı ya da gedik yoktu ki, saldırının etkisinde kalmasın. Romanos kapısı üzerinde kanatları açık kartalı ve Basileos (imparator) sözcüğünün dört kez yinelenmiş baş harfleriyle düzenlenmiş dört

tane ünlü sembolik "B" nin ortasında büyük haçtan meydana gelen Palaiologoslar'ın gösterişli bayrağı dalgalanıyordu. Sultanın gözleri önünde bu noktada savaşılan Türk ordusunun ilk iki saffi kesin olarak geri püskürtülmüştü. Sıra şimdi yeniçerilere gelmişti. Korumalar ise Nikephoros Palaiologos ile Demetrios Kantakuzenos'un komutası altında birkaç yüz adamdan ibaret bir yedek kuvvetin gelmesiyle bir an canlanmışlardı. Ama bir süre sonra Jean Giustiniani geri çekilmiş, bir okla koltuğunun altından yaralanıp kan kaybına uğramadan, imparatorun yakarışına aldırmaksızın bu Ceneviz komutanı surdan çekilmişti. Tutkudan gözü kararmış olan korumalar bu adamı hain olarak suçlamışlarsa da, Dr. Mordtmann'ın, kuşatmanın tarihi hakkında yazdığı yapıtta (16) onunla ilgili satırlarının okunması bu konudaki tüm kuşkuları ortadan kaldıracak şekildedir.

Her ne olursa olsun bu zâtın zorunlu olarak geri çekilmesi sur içinde ümitsizliği son dereceye çıkardı. Bununla birlikte 30 yeniçeriyle beraber mazgallara tırmanmayı başaran Uzun Hasan'ın ölümü umursamayan cesareti bir kez daha cezalandırıldı ve kendisinin gözü pek arkadaşları savrulmuş çalınca denemelerini canlarıyla ödediler. Fakat muhafızların son galibiyet umudu da tükenmiş ve aralıksız olarak süren saldırıların karşısında kendi azlıkları ve Türk ordusunun kalabalığını göz önüne getirerek bunlar kendilerine şerefli bir ölümden başka bir şey kalmadığını anladılar. Döneminin insanlarınca göklerdeki orduların baş kumandanı Mikhaïl'e benzetilen Konstantinos, elinde kılıç savaşıyordu. İlk sur tamamen yıkılmış, hendek ceset yığını ve Türklerin attığı çalılarla dolmuş, büyük yaralar alan ana surların önünde göğüs göğüse bir çarpışma başlamıştı. İmparator etrafındakileri yüksek sesle yüreklendiriyordu. Nikephoros ve Theophilos Palaiologos, Demetrios Kantakuzenos, Taledolu François, Ioannes Dalmata, Sakızlı Maurice Cantaneo ve Foçalı Lâtin soylular imparatorun çevresini sarmıştı.

Birçok kez bastırılmış olan panik, sonunda aniden ve daha endişe verici bir şekilde yeniden patlak verdi. Şiddetli bir korku çığılığı şehri baştan aşağı dolaşıyor, bir anda savaş gürültüsünü bastırıyor ve Romanos kapısı askerlerin kulaklarında ölüm çanı gibi çınlıyor. Şehrin her noktasından limana koşan insan topluluğu "Tanrının koruduğu şehir ele geçirildi" diye haykırıyor. Bu korkunç bağıris çağırışın nedeni Türkler'in Kerkoporta'dan kente girmesidir. Bu olay, daha önce söylediğim gibi savaşın genel sonucunu

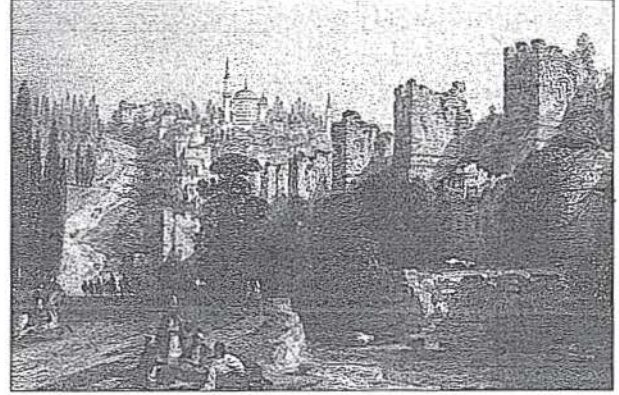

sadece birkaç dakika ileri atmıştır. Hatta imparatorun bu anı kavrayamamış olması bile mümkündür. Bu belirsiz çılgılığı duyup arkalarının kuşatıldığını içgüdüsel olarak kavrayan Topkapı'nın son muhafızları şaşkına dönüp canlarını kurtarmak endişesine düştüler. Onlar da kaçıp, son ve tehlikeli yol olan denize kendilerini atmak istediler. İmparator, prensler, akrabaları, Lâtin kumandanlar kılıç kaldırıp boş yere askerlerin önüne atılıyorsa da kendilerine aldırın yoktu...

Kuşatma altındakilerin, arkalarını vererek savaştıkları Romanos kapısı şehre girilmesi için tek yoldu. Bundan dolayı, bunların hepsi, kendilerini izleyen ön saftaki Türklerle beraber kapının içine sıkışıp kaldılar. Bir an ölenler ve kaçanlarla kapanan kapıdan giriş ve çıkış olanaksız hale geldi. 800 Bizanslı ve Lâtin burada havasızlıktan boğularak öldüler. Nikephoros Palaiologos, Kantakuzenos, François, Cantaneo hep burada öldü. Hiç bir şekilde karşı koymanın mümkün olmadığını anlayarak Konstantinos'un da çekilmek istemiş olması olasıdır. Ama kapının tıkanmış olduğunu görererek yanındakilere kendisine yardım etmesi için yüksek sesle yakararak dövüşünü sürdürdü. Dukas'ın anlatığına göre, o sırada yüzüne sert bir mızrak darbesi yedi ve kendisine vuran yeniçeriyi öldürdü. Fakat aynı anda arkasından bir yara aldı. Yere yıkıldı ve hemen can verdi.

Eski Kyklobion'un temelleri üzerine yapılan Yedikule Hisarı'nın yanında ünlü Portedore (Altınkapı) bulunmaktaydı. Arkeologlar burasının açık olarak tanımlanması hususunda uzun süre uzlaşamamışlardır. Hisarın korumaları, baruthâne olarak kullanılan bu yapının içine girmemize izin vermiyorlar. Birkaç adım daha atıp Boğaziçi kıyısına ve surun son köşesini aynı zamanda Sarayburnu'na kadar sahili izleyen deniz surlarıyla kara tarafındaki büyük surların birleşim noktasını oluşturan yerde olup, diğerine göre çok şairane, gayet güzel ve oldukça korunmuş Marmara kıyısındaki o kuleye varıyoruz.

Surun Marmara üzerindeki kulesi, çevresindeki güzel ağaçlarla birlikte, Bizans'ın batıya uzanan bir karakolu halinde hoş bir tablo oluşturuyor. Tabakalar halinde döşenmiş güzel mermerleri batan güneşin ışınlarını yansıtıyor. Kule, hemen hemen hiç yıpranmamış bir halde, ıssız sahilde tek başına görkemli bir şekilde yükseliyor. Lâcivert renkli deniz göz alabildiğine uzayıp gidiyor. Uzakta, akşamın sisi içinde karlı tepeleriyle Uludağ görülüyor.

Resim 8: İstanbul'un şehir surlarını gösteren bir gravür

NOTLAR:

- (*) 1844- 1929 yılları arasında yaşamış olan Fransız tarihçi Gustave Schlumberger'nin İstanbul ile ilgili çalışmalarından biri olan "Les Îles de Princes, Le palais et l'église des Blachernes, La grande muraille de Byzance" adlı kitabın, ilk baskısı 1884, ikincisi 1925 yılında Paris'te yapılmıştır. Bu kitabın ilk bölümünü teşkil eden Prens Adaları ile ilgili bölüm, önce Naci Yüngül tarafından Türkçe'ye çevrilerek "İstanbul Adaları" başlığıyla 1937 yılında yayımlanmış, aynı metin Halûk Çağlayaner'in çevirisiyle ve aynı başlıkla 1996 yılında neşredilmiştir. Kitabın ikinci bölümünü teşkil eden, Blakhernai'yı konu alan metin ise çok yıllar önce, biraz eski bir dil kullanılarak ve özensiz bir çeviriyle tefrikalar halinde yayımlanmıştır (bkz. Yüngül, "İstanbul Surları", *Yeni Türk*, sy. 52 (Nisan 1937) s. 891-897; sy. 53 (Mayıs 1937) s. 941- 948 ve sy. 57 (Eylül 1937) s. 1118- 1127). Bu yazı söz konusu çevirideki aksayan yönleri gidermeyi hedefleyerek, bazı noktalara Uzman Sanat Tarihçisi Enis Karakaya tarafından dip notlarla açıklık getirmek suretiyle, yalnız ve günümüz Türkçesi kullanılarak hazırlanmıştır.
- (1) Geziye rehberlik yapan Aleksandros G. Paspatis (1814- 1891), esasında bir tıp doktorudur. Bizans devrinin arkeolojisi ve tarihsel topografyası ile ilgili önemli araştırmaları bulunan Paspatis'nin sözü edilen bu önemli yapıtı, İstanbul'da 1877 yılında basılan "*Βυζαντινα Μελοτα*" başlıklı kitabıdır.
- (2) Adı belirtilmeden sözü edilen yapı, Türk döneminde Atik Mustafa Paşa Camii olan kilisedir. Bahsi geçen vaftiz teknesi, bir zamanlar caminin şadırvanının yanında duruyordu (C. Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopels*, Berlin 1907, s. 38).

- 1922'de İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne taşınan bu mermer tekne, bu müzede 3898 envanter numarasıyla sergilenmektedir (Benzerleri için bkz. Nezih Fıratlı, **İstanbul Arkeoloji Müzeleri Resimli Rehber**, İstanbul 1966, s. 156- 157). Celâl Esad Arseven bu tekneyi 358 yılına tarihler [**Eski İstanbul (Âbidât ve Mebânisi)**, (haz. Dilek Yelkenci) İstanbul 1989, s.148]. Geniş bilgi için: Semavi Eyice, "Atikmustafapaşa Camii", **İstanbul Ansiklopedisi**, III (1960) s. 1294- 1297.
- (3) Sözü edilen "zafer tanrıçası" rölyefi, aslında baş meleklerden birini betimlemektedir. Schlumberger'nin söylediğinin aksine V. yüzyılın tarihlenen bu kabartma (J. Kollwitz, **Oströmische Plastik der theodosianischen Zeit**, Berlin 1941, s. 77- 80) 1894 yılında yerinden sökülerek İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne taşınmıştır. 948 envanter numarasıyla kayıtlı bulunan bu önemli parça için bkz. G. Mendel, **Catologue des sculptures grecques, romaines et byzantines du Musée de Constantinople**, İstanbul 1914, II, s. 449- 453; Fıratlı, **Resimli Rehber**, s.136.
- (4) Bu konuyla ilgili olarak bkz. J. Georg, "Darstellung Mariae als Zoodochos Pigi", **BZ**, XVIII (1909) s. 183- 185. Sözü edilen ellerini yukarı doğru kaldırarak niyaz eder durumda ayakta duran Meryem tipinin (Blakhermitissa) işlendiği sikkelere, yazarın söylediğinin aksine daha geç dönemlerde rastlanılır. Palaiologoslar devri sikkelerinin bazılarında Meryem, İstanbul surlarını temsil eden bir çerçevenin içinde yer almaktadır.
- (5) Khosroes diye bahsi geçen hükümdar İran Sâsânîleri'nin son büyük şahı olan II. Hüsrev (Kuşru) Pervîz'dir (öl. 29 Şubat 628). Bu olaylarla ilgili olarak ise bkz. Drapeyron, **L'Empereur Héraclius et l'Empire byzantin au VIII e siècle**, Paris 1869, s. 236- 237; Auguste Bailly, **Bizans Tarihi**, (çev. H. Şaman) I, s.127- 128.
- (6) P. Gylles, **The Antiquites of Constantinople**, (çev. John Ball), London 1729, s.245- 246; Eserin Türkçe çevirisi: **İstanbul'un Tarihi Eserleri**, (çev. Erendiz Özbayoğlu) İstanbul 1997, s.183- 184.
- (7) İmparator VII. Konstantinos Porphrogennetos'un Bizans sarayı törenleri ile ilgili "**De ceremoniis aulae byzantinae**" adlı çok önemli eseri sarayın resmî belgelerine göre ele alınmış; vaftiz, taç giyme, düğün, cenaze, dinî bayram (yortu), yabancı elçilerin kabulü, sefer alayları, memurlar, rütbe ve unvanlar hakkında açıklayıcı bilgiler sunan önemli bir kaynaktır.
- (8) Sürgün yerleri olan adalar kastedilmektedir.
- (9) Belisarios (505 ?- 565) I. Justinianus'un ünlü komutanıdır. "Belisarios Sarayı" yakıştırmalarına ise çok eski yayınlarda rastlanır.
- (10) J. Labarte, **Le Palais impérial de Constantinople et ses abords**, Paris 1861.
- (11) Anna Komnena'nın *Aleksiad* adlı yapıtı Türkçeye çevrilmiştir: **Aleksiad- Malazgirt'in Sonrası**, (çev. Bilge Umar) İstanbul 1996.
- (12) Schlumberger'nin sözünü ettiği yer, Eyyüb el- Ensârî kapısının açıldığı, iç hisarda (*pterion*) oluşan hazîredir. Hz. Muhammed'in sancaktarı olan Ebû Eyyüb el- Ensârî'nin, İstanbul'un Emevîler tarafından kuşatıldığı 669 yılında burada kısıtılarak Bizanslılar tarafından şehit edildiği rivayet edilir. Sözü edilen küçük türbe aynı kuşatmada şehit olan Ebû Şeybe el- Hudrî'ye aittir. Bu hazîre de bu türbenin türbedarı olan Toklu İbrâhim Dede'nin adıyla anılır.
- (13) Batı kaynaklarında adı, daha çok "Roxelane" adıyla geçen, Kanûnî Sultan Süleyman'ın hanımı olan Hürrem Sultan, Mihrimah Sultan'ın annesidir (M. Çaçatay Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, Ankara 1980, s.34- 35.
- (14) Türklerin "Tekfur Sarayı" adını verdikleri ve halk arasında bu şekliyle ün kazanan bu yapıya Batılı yazarlar Palatium Constantini (Konstantin Sarayı) adını, VII. Constantinos'un yaptırmış olduğu bilinen muhteşem sarayla bu yapı arasında bağlantı kurarak vermiş olabilirler. Hebdomon Sarayı adına gelince; bu adı XVI. yüzyılda Gyllius kullanmıştır (bkz. 5 no.lu not). Fakat bu yanlışlığı XIX. yüzyılın içinde İngiliz tarihçi Alexander Van Millingen düzeltmiştir. Bkz. **Byzantine Constantinople**, London 1899,s.316-341; "He αλιτις τεσις τυ Ηεβδομου", **Κωνσταντινουπολει Ελληνικοζ φιλολογικοζ Συλλογοζ**, XX-XXII (1891) s. 33- 53; Ardından: **Byzantine Constantinople, The Walls of the City and adjoining historical sites**, London 1899, s. 316- 341.
- (15) Yer altından katı veya sıvı halde çıkartılan yanıcı bir madde.
- (16) Alman doğubilimci Andreas David Mordtmann'ın sözü edilen eseri: **Balagerung und Eroberung Konstantinopels durch die Türken in Jahre 1453, Nach den Originalalquellen bearbeitet**, Stuttgart 1858'dir.